

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему: «**Агентурна розвідка стародавніх римлян та їх
противників: форми, методи діяльності**»

Виконав студент II курсу групи МНБ-21
Спеціальності 256 «Національна безпека
(за окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)»

Шпак Юрій Анатолійович

Керівник – доктор юридичних наук, професор,
академік АН ВШ України **Романов Микола
Степанович**

Рецензент – доктор історичних наук, професор
Кулаковський Петро Михайлович

Острог – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ АГЕНТУРНОЇ РОЗВІДКИ В ДАВНЬОМУ РИМІ	5
1.1 Огляд розвитку Римської імперії.....	5
1.2 Важливість розвідки в античному світі	14
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ АГЕНТУРНОЇ РОЗВІДКИ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	23
2.1 Структура та ієрархія розвідувальних органів	23
2.2 Підрозділи та спеціалізовані підрозділи.....	35
РОЗДІЛ 3. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ.....	42
3.1 Спеціальні агентурні операції, агенти-провокатори та підкуп	42
3.2 Використання дипломатичних каналів	47
РОЗДІЛ 4. ПРОТИВНИКИ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: АГЕНТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РОЗВІДКА.....	50
4.1 Агентурна війна з барбарськими племенами	50
4.2 Розвідка військових опонентів Риму	54
РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ ВПЛИВУ АГЕНТУРНОЇ РОЗВІДКИ НА ПОДІЇ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ.....	60
5.1 Результати та наслідки розвідувальної діяльності	60
5.2 Вплив розвідки на важливі події та рішення в історії Римської імперії	63
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Важливість розвідки була і є загально визнаною, хоча і не тією мірою, в якій вона повинна бути. Розвиток науки, техніки і комунікацій підвищив ефективність цих служб, тим самим збільшивши їх значення для безпеки держав і політичних режимів. Оскільки лише в минулому столітті були популяризовані деякі сучасні розвідувальні дії, може скластися враження, що збір і передача інформації повністю належить до сучасної епохи, але, як буде показано у цій роботі, основи розвідки, розвідувально-інформаційних структур з'явилися і діяли ще в найдавнішій людській організації, організації, яка може нагадувати те, що зараз називається «державою».

Попри велику кількість досліджень з військової та політичної історії Стародавнього Риму, відносно мало уваги приділяється розумінню того, що лежало в основі розвідки, яка формувала їхні дії та взаємодію з супротивниками. Заглиблюючись у когнітивні здібності, стратегії і підходи, які використовували як давні римляни, так і їхні супротивники, ми можемо глибше зрозуміти чинники, що сприяли їхнім успіхам і невдачам у різних сферах. Досліджуючи агентську розвідку, яку використовували давні римляни та їхні супротивники у процесі формування та впровадження агентурної розвідки, ми можемо виявити закономірності та зрозуміти їхні методи діяльності, розкриваючи суть на складну динаміку давніх цивілізацій.

Предметом цього дослідження є розвідувальна діяльність, зокрема, шпигунство та розвідувальні операції давніх римлян та їхніх супротивників. Воно зосереджене на розумінні методів, прийомів і стратегій, що застосовувалися цими цивілізаціями для збору і використання розвідувальної інформації у військових, дипломатичних і таємних цілях.

Об'єктом дослідження є діяльність розвідувальних служб, таких як стародавні римляни та їхні суперники, а також їхній вплив на історичні процеси та події в стародавньому світі.

Основною метою цього дослідження є аналіз і оцінка шпигунських і розвідувальних операцій стародавніх римлян, їх вплив і внесок у відповідні військові та політичні зусилля. Конкретні завдання дослідження охоплюють:

- вивчення історичного контексту і факторів, що формували розвідувальну діяльність давніх римлян та їхніх супротивників;
- визначення основних методів, прийомів і стратегій, що застосовувалися стародавніми римлянами для збору розвідувальної інформації, таємних операцій і контррозвідки;
- оцінку ролі розвідки у впливі на військові кампанії, прийняття стратегічних рішень та дипломатичні відносини;
- аналіз ефективності: успіхів, невдач та уроків, винесених з розвідувальної діяльності стародавніх римлян.

Для досягнення цілей дослідження буде застосовано такі методи дослідження, як методи наукової абстракції, завдяки виділенню суто особливостей та методів розвідки. Аналізу джерел, включаючи наукові праці, книги, статті та дослідницькі роботи, які будуть переглянуті для збору існуючих знань та інтерпретацій розвідувальної діяльності в давньоримську епоху. Також історико-логічний метод який являє собою логічний підхід до аналізу явищ і процесів, щоб отримати комплексне розуміння агентурної розвідки.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ АГЕНТУРНОЇ РОЗВІДКИ В ДАВНЬОМУ РИМІ

1.1 Огляд розвитку Римської імперії

Римська імперія була одним із найважливіших і впливових національних утворень у світовій історії. Його розвиток та історія охоплює багато століть і включає різні періоди та події. У цій статті ми досліджуємо ключові моменти розвитку Римської імперії, зокрема її заснування, розширення, політичні та соціокультурні зміни, внутрішні конфлікти та кризи, а також кінець імперії.

Як зазначив В. Дмитренко у своїй книзі «Розвідка та інші спецслужби»

Стародавній Рим та його супротивники : «Протягом тривалого часу римський державний апарат покладався на постійно вдосконалювану систему заборон і стримувань і противаг, щоб забезпечити досить стабільне управління». З цим неможливо не погодитися¹.

Заснування Римської республіки (753 р. до н. е. - 509 р. до н. е.)²

Історія Риму почалось із заснування міста Рим у 753 році до нашої ери. Для легендарного засновника Ромула . Цар відомий тим, що заснував Римське легіонне військо та створив різні політичні і воєнні структури, які поклали основу для подальшої військової могутності Риму. Рим поступово зростав і став республікою в 509 р. до н. Важливими подіями того періоду були війни з сусідніми племенами, заснування Римської республіки та формування основних політичних інститутів, таких як сенат і збори . Римська республіка почала поширювати свій політичний та економічний вплив в Італії. Республіка використовувала свою політичну міць для стимулювання торгівлі та розвитку

¹ Дмитренко В. (2018). «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

² Там само.

інфраструктури, включаючи дороги, які сприяли економічному зростанню та зміцненню взаємозв'язків між різними частинами Італії.

Розширення Римської республіки (264 р. до н. е. - 27 р. до н. е.)

З часом Римська республіка розширювала свої кордони через серію воєн з Карфагеном, відомих як Пунічні війни. Рим зміг завдати Карфагену поразки. Війна завершилася перемир'ям, за умовами якого Карфаген втратив свої володіння в Сицилії та сплатив велику контрибуцію Риму. Згодом Карфаген перестав існувати як політична сила, а його території були перетворені на римську провінцію. Перемога в Пунічних війнах призвела до захоплення великих масивів території в Північній Африці, Іспанії та Сицилії. Ці війни відіграли ключову роль у розширенні римської території та встановленні Риму як домінуючої сили в західному Середземномор'ї. Це розширення також вимагало змін у політичній структурі Римської республіки, зокрема для посилення впливу генералів, які командували арміями.

Криза Римської республіки (133 р. до н. е. - 27 р. до н. е.)

Починаючи з кінця II століття до нашої ери, Римська республіка опинилася в глибокій політичній і соціальній кризі. Внутрішні конфлікти між дворянами та простолюдинами та між політичними фракціями супроводжувалися корупцією та насильством. Гай Марій і Луцій Корнелій Сулла, два відомі римські полководці та державні діячі, відіграли важливу роль у цих подіях. Обидва ці полководці мали значний вплив на Рим під час кризи, зміцнюючи військову міць та переформатовуючи політичну структуру республіки, що, однак, також спричинило підвищення рівня внутрішніх конфліктів і напруженості в суспільстві. Визначною подією того періоду стала диктатура Юлія Цезаря, яка призвела до змін у системі влади та політичних реформ³.

Заснування Римської імперії (27 р. до н. е. – 14 р. н. е.)

³ Thomas, A. J. McKeown. «Roman Spies and Imperial Espionage»

Процес заснування Римської імперії був поступовим і складним, і відбувався протягом кількох десятиліть. У 27 році до нашої ери Октавіан Август став першим імператором Римської імперії і змінив своє ім'я на Август. Він скористався своєю перемогою в громадянській війні, а також загальним бажанням римлян покласти край тривалим політичним хаосам і конфліктам. Октавіан здобув значну підтримку завдяки своїм успіхам у військових та дипломатичних справах, а також ефективному використанню свого іміджу як покровителя миру та стабільності. Його правління ознаменувалося встановленням стабільного римського імперіалізму та заснуванням імперської адміністрації. За часів Августа було здійснено багато важливих реформ, зокрема створення імперської армії та місцевих провінцій. Октавіан розумів важливість контролю над військовою владою, тому одним із своїх перших кроків була реорганізація римської армії, перетворивши її на професійну військову силу, яка була безпосередньо лояльна йому особисто. Цей період також характеризувався будівництвом великої кількості громадських будівель і забезпечив стабільність імперії.

Розширення Римської імперії (1 р. н. е. - 180 р. н. е .)

Після приходу до влади Августа Римська імперія ще більше розширилася. Цей період включав завоювання Галлії, Британії, Месопотамії, Північної Африки та частини Індії. Римська імперія стала величезною світовою державою, яка об'єднала різні культури та цивілізації.

Цей період в історії Римської імперії, який включав завоювання Галлії, Британії, Месопотамії, Північної Африки та частини Індії, ознаменувався визначними подіями, які вплинули на розвиток імперії в наступні століття.

Захоплення Галлії, сучасного регіону Західної Європи, відомого як Галльські війни, було важливим етапом у розширенні Римської імперії. Під командуванням Юлія Цезаря Рим завоював Галлію за 8 років, починаючи з 58

року до нашої ери. Це завоювання значно посилало римську владу на європейському континенті та впливала на галльську культуру.

Під час правління Клавдія Римська імперія було вперше успішно захоплено південну Британію, римську провінцію Британія. Це був важливий крок в інтересах розширення Риму на захід.

Завоювання Месопотамії відбулося після того, як Римська імперія виявилася переможцем у римсько-парфянських війнах у першому столітті нашої ери. Римські війська окупували частину Месопотамії, включно з Мітрідатополем, що нині знаходиться в Туркменістані Баші (сучасний Туркменістан). Це значно посилювало римський вплив на східних територіях.

Римська імперія також поширювалася на Північну Африку, включаючи такі провінції, як Африка та Єгипет. Рим був володарем великої території і мав значний вплив на культуру та економіку регіону. Після завоювання, римляни активно інтегрували місцеві землі в свою економічну систему, розвиваючи сільське господарство та торгівлю. Зокрема, Північна Африка в той час стала важливим постачальником зерна для імперії, що допомагало забезпечувати продовольством населення великих міст

Хоча Рим не завоював всю Індію, він налагоджував торгові зв'язки та вплинув на південний субконтинент. Римські купці доставляли римські товари, включаючи виноград, вовну, шовк та інші товари, до Індії торговими шляхами.

Цей період розширення Римської імперії був дуже важливим для її історії, і ці завоювання сильно вплинули на культурні, економічні та політичні відносини Риму з рештою світу. Становище Римської імперії показано на малюнку 1.

Стан Римської імперії в 117 році нашої ери

Криза третього століття (235 р. н. е. - 284 р. н. е.)

Третє століття стало періодом кризи для Римської імперії. Внутрішні конфлікти, війни з варварами, економічні проблеми та розпорошеність влади призвело до нестабільності та занепаду. Ще однією важливою подією того періоду став поділ імперії на східну та західну⁴.

Третє століття було справді складним для Римської імперії, сповненим викликів і кризових явищ.

Упродовж кризи Римська імперія зіткнулася з численними внутрішніми конфліктами та політичними суперечностями. Часто імператори приходили до влади в результаті війн, збройних вторгнень та політичних асасинацій. Політичні фракції постійно боролися за домінування, що призводило до значної політичної нестабільності та непередбачуваності в управлінні державою. Ця нестабільність часто породжувала додаткові конфлікти, оскільки кожна група намагалася закріпити своє становище влади,

⁴ Marc-Alain Ouaknin. «The Secrets of the Greek Alphabet: Discovering the Hidden Meanings of Everyday Words»

використовуючи для цього як дипломатичні маневри, так і відкрите насильство.

Римська імперія стикалася з великими економічними викликами, серед яких були інфляція і спад виробництва. Високі податки призводили до девальвації валюти та фінансових криз. Ці проблеми поглиблювалися через недостатність ефективних економічних реформ та великі витрати на військові кампанії, які виснажували державну скарбницю і підривали економічну стабільність імперії.

На той час зросла активність варварських племен, які розпочали численні напади на римські кордони. Цей період збігся з часом, коли було зведено знамениту «Стіну ув'язнення» для оборони від варварських загарбників. Ці атаки завдали серйозної шкоди та вимагали значних зусиль і ресурсів для захисту кордонів імперії. У відповідь на ці виклики Рим був змушений збільшити військові витрати і зміцнювати оборонні споруди, що додатково навантажувало його вже напружену економіку.⁵

У 284 році нашої ери, імператор Діоклетіан втілював у життя низку реформ, важливою частиною яких став поділ Римської імперії на Західну та Східну частини. Цей крок був спрямований на спрощення управління величезною імперією, але також він заснував основу для подальшого роз'єднання, яке згодом стало остаточним. Поділ допоміг стабілізувати обидві частини імперії на деякий час, але також посилив регіональні відмінності та ведучи до різного соціально-економічного розвитку, що у підсумку сприяло різним долям Західної та Східної Римських імперій.

Протягом кризи третього століття Римська імперія відчувала послаблення централізованої влади, що призвело до зростання автономії окремих

⁵ JaredKrebsbach, EricLambrecht. (2018) "What Role Did Inflation Play in the Collapse of the Roman Empire," DailyHistory URL: https://www.dailyhistory.org/What_Role_Did_Inflation_Play_in_the_Collapse_of_the_Roman_Empire

провінцій. Цей процес децентралізації ускладнив зусилля щодо підтримання єдності держави. Зі збільшенням самостійності регіонів зростала й загроза місцевих повстань та сепаратизму, що додатково дестабілізувало імперію. У відповідь на ці виклики влада була змушена до впровадження надзвичайних заходів, таких як зміцнення військової присутності у стратегічно важливих районах і залучення місцевих еліт до управління, що в певній мірі відновило контроль, але не змогло повністю вирішити проблему роз'єднаності.

Малюнок 2. Криза в III ст

Криза третього століття була важливим періодом в історії Римської імперії, поклавши початок багатьом змінам у політиці, економіці, внутрішніх і зовнішніх справах імперії.⁶

Римська імперія (285 р. н. е. - 476 р. н. е.)

Західна Римська імперія зіткнулася з багатьма викликами, включаючи напади варварів, політичну нестабільність та економічну кризу. Рим був

⁶ Crisis of the Third Century. RomanHistory.org. URL: <https://romanhhistory.org/cultures/crisis-of-the-third-century>

захоплений у 410 році нашої ери вестготами під командуванням Алариха і в 455 році нашої ери - зруйнований вандалами. У 476 р. Ромул, останній імператор Риму Август був скинутий варварами, воєначальником Одоакром що означало справжній кінець Західної Римської імперії⁷.

Східна Римська імперія та визначення її наступників (285 р. н. е. – 476 р. н. е .)

Східна Римська імперія, яка також відома під назвою Візантійська імперія, продовжувала своє існування навіть після краху Західної Римської імперії. Ця імперія відігравала ключову роль у збереженні та розвитку римської культурної та правової спадщини. Візантія, зі своєю столицею у Константинополі, стала центром великої імперії. Імператори на кшталт Юстиніана I вносили значний вклад у розвиток імперії, зокрема через кодифікацію законів, відомих як "Кодекс Юстиніана", та зусилля у сфері архітектури, включно з будівництвом знаменитої церкви Святої Софії. Ці діяння не тільки зміцнили її політичну стабільність, але й сприяло культурному розквіту, який відображав здатність імперії адаптуватися та інноваційно розвиватися протягом століть.

Спадщина Римської імперії

Римська імперія була однією з найбільших і найвпливовіших імперій у світовій історії, і її спадок був предметом багатьох досліджень і дискусій. Причини спадщини імперії були різноманітні, включаючи економічні проблеми, внутрішні конфлікти, війни з варварами, децентралізацію та інші фактори. У 476 році нашої ери Західна Римська імперія впала - визначається загально визнаним символом кінця античності та початку середньовіччя.

Римська імперія була надзвичайно важливим періодом в історії людства, який охоплював багато століть і охоплював незліченні періоди та події. Від

⁷ Craig A. Doerter, "The Roman Spy".

заснування до падіння Римська імперія впливала на культуру, політику, право, архітектуру та багато інших аспектів життя.⁸

Спадщина Римської імперії була складним, багатограним процесом, зумовленим різними факторами. У 476 році нашої ери Західна Римська імперія впала. Воістину важливий етап світової історії, що символізував перехід від античності до середньовіччя. Давайте детальніше розглянемо деякі з основних причин спадщини Римської імперії:

1. Фінансові проблеми : однією з головних причин були інфляція, високі податки та дефіцит бюджету. Це призвело до девальвації валюти та загальної нестабільності.
2. Внутрішні конфлікти : включали в себе боротьбу за владу, зміни в правовій системі та конфлікти між різними групами інтересів. Ці конфлікти призвели до політичної нестабільності та війни в імперії.
3. Варварські війни : Імперія стикалась з постійними нападами, які намагались вторгнутися на її територію. Ці війни вимагали величезних ресурсів і послабляли імперську армію.
4. Децентралізація : з часом імперія стала децентралізованою, провінції отримали більше автономії та контролю над своїми справами. Це призвело до зниження єдності та координації всередині імперії.
5. Падіння міст : багато великих міст Риму були зруйновані війною, старінням інфраструктури та міграцією населення. Це призвело до втрати римського способу життя та економічної стагнації.
6. Соціально-культурні зміни : занепад Римської імперії також призвів до культурних і соціальних змін. Імперія втратила свою античну ідентичність, а римські цінності поступово змінилися під впливом інших культур.

⁸ Wasson, Donald L., 2018, "Fall of the Western Roman Empire," World History Encyclopedia. URL: <https://www.worldhistory.org/article/835/fall-of-the-western-roman-empire/>

Ці причини спадщини Римської імперії не виключали одна одну, а взаємодіяли, щоб сприяти розпаду імперії. Падіння Західної Римської імперії було складним і драматичним періодом в історії, наслідки якого вплинули на розвиток Європи та світу на наступні століття. Інша частина Римської імперії, Східна імперія, існувала довше і була відома як Візантійська імперія, продовжуючи спадщину Римської імперії в різних формах.

1.2 Важливість розвідки в античному світі

Розвідка — це процес збору інформації про ворога чи конкурента з метою забезпечення переваги чи підтримки безпеки. Усі великі цивілізації стародавнього світу розуміли важливість інтелекту та використовували його для різних цілей. У цьому розділі ми дослідимо важливість інтелекту в стародавньому світі, починаючи з Стародавнього Єгипту і закінчуючи Римською імперією. Розвідка була життєво важливою для політичної, військової та економічної стратегії та впливала на багато аспектів стародавнього життя.

Стародавній Єгипет (бл. 3100 р. до н. е. - 30 р. н. е.)

Стародавній Єгипет був відомий своїм високим рівнем цивілізації, інтелект відіграв важливу роль у житті фараонів та їхнього суспільства. Одним із найвідоміших прикладів інтелекту в Єгипті було вивчення руху річки Ніл і передбачення повеней. Єгиптяни того часу створили складну систему спостереження та вимірювання, яка дозволила їм передбачати ці важливі природні явища. Важливим аспектом давньоєгипетської розвідки була також шпигунська та контррозвідувальна діяльність для захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Будучи однією з найдавніших цивілізацій у світовій історії, Стародавній Єгипет надавав великого значення розвідці для внутрішньої та зовнішньої безпеки та соціального управління. Інтелект був невід'ємною частиною

функціонування єгипетської держави та культури, і це проявлялося в кожному аспекті життя цієї стародавньої цивілізації.

Вивчення руху Нілу та передбачення повен. Для Стародавнього Єгипту Ніл був важливим джерелом води та поживних речовин, а його розливи були як благословенням, так і прокляттям. Щоб успішно керувати Нілом, єгиптяни вивчали його рух і передбачали повені. Вони розробили складну систему спостереження, яка дозволила їм передбачати, коли відбудуться повені та наскільки вони будуть масштабними. Це дозволило єгиптянам планувати сільське господарство та будувати іригаційні системи, забезпечуючи стабільне постачання їжі та води для свого народу.

Шпигунство та контррозвідка також відіграла важливу роль у політиці та внутрішній безпеці. Фараони та правителі використовували шпигунів, щоб надавати інформацію про конкурентів і потенційні загрози. Шпигуни часто були високоосвіченими людьми, які володіли навичками соціальної інженерії, маскуванню та іншими методами збору інформації без привертання уваги. Їхній інтелект та вміння аналізувати великі обсяги даних були критично важливими для їхньої роботи, оскільки вони повинні були не тільки збирати дані, а й інтерпретувати їх у контексті більших стратегічних цілей Єгипту. Водночас вони проводили контррозвідувальну діяльність, щоб виявляти інших шпигунів і захистити себе від внутрішніх загроз. Розвідка включала велику кількість агентів, які могли виконувати різноманітні функції - від збору інформації про змови до забезпечення безпеки фараона⁹.

Єгипетська імперія використовувала розвідку для відстеження зовнішніх загроз і контролю своїх кордонів. Інші цивілізації та народи, як близькі, так і далекі, могли загрожувати єгиптянам, і шпигуни стежили за їхньою діяльністю. Це допомагало владі вживати відповідних заходів для захисту кордонів і уникнення конфліктів. Інформація, зібрана зовнішньою

⁹ Harriet I. Flower. 2014, «The Cambridge Companion to the Roman Republic» (Cambridge Companions to the Ancient World). Cambridge: Cambridge University Press.

розвідкою, була використана для прогнозування потенційних загроз та викликів, що дозволяло Єгипту заздалегідь готуватися до можливих конфліктів або для вирішення дипломатичних питань мирним шляхом. Крім того, це було важливо для підтримання стабільності в регіоні, де часті конфлікти між державами могли легко вплинути на безпеку Єгипту .

Для стародавнього Єгипту розвідка була важливим засобом управління країною та забезпечення безпеки. Вивчення руху Нілу, шпигунство, контррозвідка та зовнішня розвідка були складними системами, які допомагали фараонам і правителям приймати обґрунтовані рішення та забезпечувати стабільність і процвітання своїх суспільств . Дослідження відіграли ключову роль у розвитку Стародавнього Єгипту та збереженні його величі.¹⁰

Стародавня Месопотамія (бл. 3500 р. до н. е. - 539 р. н. е.)

Вона відігравала важливу роль у житті Шумеру , Вавилону, Аккаду та інших країн. Правителі Месопотамії використовували розвідників для контролю над своєю власністю, збору податків і надання інформації про потенційні загрози. Месопотамія також була ареною конфлікту з сусідніми цивілізаціями, а інтелект відігравав ключову роль у війні та обороні.

Стародавня Месопотамія була колицкою цивілізації та родючими долинами річок Тигр і Євфрат. Дослідження цієї території виявилось надзвичайно важливим, оскільки воно вплинуло на багато аспектів життя цих стародавніх цивілізацій.

Правителі Месопотамії були досить інтелектуальні , щоб контролювати свої території та населення. Скаути спостерігали за діяльністю в різних містах і регіонах, збираючи інформацію про виробництво, торгівлю та оподаткування. Це допомагало органам влади ефективно управляти ресурсами та підтримувати порядок.

¹⁰ Breen, Clairissa D., "Espionage in Ancient Egypt," JRank. URL: https://reference.jrank.org/security/Espionage_in_Ancient_Egypt.html

Месопотамія була сусідом багатьох інших цивілізацій, таких як Елам , Еламські держави, хети , Ассирія та інші. Конфлікти та війни була невід'ємною частиною життя в регіоні. Розвідка мала вирішальне значення для збору інформації про сили противника, їхні наміри та пересування військ. Від цієї інформації залежали стратегічні рішення та підготовка до війни чи оборони¹¹.

Месопотамія виступала ключовим вузлом для культурного обміну та торгівлі, і дослідження підкреслюють її роль у цих процесах. Через цей регіон пролягав легендарний Шовковий шлях, що був артерією для обміну товарів, ідей та культурних впливів між Сходом і Заходом. Розвідники відіграли ключову роль у забезпеченні безпеки та контролю над цими торговими шляхами, сприяючи не тільки комерційному, але й культурному збагаченню Месопотамії. Їхня робота допомагала виявляти потенційні загрози та можливості, що виникали в процесі взаємодії з різноманітними культурами та цивілізаціями, що проходили через цей стратегічно важливий регіон.

Інтелект використовувався для забезпечення стабільності в суспільстві. Спецслужби виявляли можливі загрози уряду та суспільству та виявляли опозиційні рухи чи змови. Це допомагало уникнути соціальних змін і підтримувати порядок. У цьому контексті, інтелектуальний контроль є критично важливим для протидії будь-яким спробам дестабілізації суспільного ладу і забезпечував фундамент для тривалого миру та процвітання. Таким чином, інтелект не просто слугував інструментом для виявлення загроз, але й активно впливав на здатність уряду забезпечувати стабільність та передбачуваність в різних сферах суспільного життя.

Дослідження стародавньої Месопотамії було необхідним для забезпечення територіального контролю, оподаткування, війни, культурного

¹¹ Don Nardo. (1994). Greek and Roman Theater (World History Series). Publisher: Lucent Books.

обміну та соціальної стабільності. Він став важливим інструментом влади і впливав на розвиток цивілізації в регіоні протягом тисячоліть.

Стародавній Китай (близько 2100 р. до н. е. - 220 р. н. е.)

Стародавній Китай також покладався на розвідку для забезпечення безпеки та внутрішньої стабільності. Штат Шан створив таємну поліцію та систему шпигунства для боротьби з внутрішніми загрозами та забезпечення збереження влади. Розвідка також використовувалась у військовій стратегії, особливо для розвідки противника та територіальної розвідки.

Стародавній Китай мав власну систему розвідки, яка мала велике значення для забезпечення безпеки і стабільності внутрішнього і зовнішнього порядку. Системи розвідки відігравали певну роль у політичній стабільності, утриманні влади та веденні війни.

Держава Шан створила таємну поліцію та систему шпигунства для боротьби з внутрішніми загрозами та забезпечення підтримки влади. У систему входили агенти, які відстежували діяльність опозиції та інші потенційні загрози для влади. Шпигуни також відігравали важливу роль у виявленні змов та інших форм опозиції. Додатково, ця секретна мережа включала тренування агентів у методах контррозвідки, що забезпечувало ще більшу ефективність у протидії спробам підриву державного устрою. Використання таємної поліції дозволяло владі не тільки реагувати на загрози, а й проактивно діяти для запобігання великим конфліктам, тим самим підтримуючи порядок та стабільність у державі.

Розвідка була ключовим елементом військової стратегії, оскільки вона забезпечувала необхідну інформацію для планування та проведення військових операцій. У контексті Китаю, який в історичному плані часто конфліктував з сусідніми цивілізаціями, розвідка відігравала вирішальну роль у зборі даних про противників, їх чисельність, озброєння та бойові плани. Ця

інформація дозволяла військовим стратегам розробляти ефективні тактики та стратегії, а також належним чином підготувати війська до майбутніх зіткнень.

Розвідка відігравала вагоме значення у визначенні територій, які потрібно контролювати, а також у визначенні динаміки влади між державами та династіями Китаю. Спецслужби збирали інформацію про територіальні конфлікти та зміни влади, що допомагало приймати зважені рішення щодо розширення території чи захисту своїх кордонів¹².

Розвідувальні служби мали ключове значення для підтримки соціальної стабільності та політичної безпеки, оскільки вони забезпечували державу необхідною інформацією для виявлення та нейтралізації можливих загроз. Використання розвідки допомагало у прогнозуванні та запобіганні громадських непокоїв, дозволяючи владі адекватно реагувати на соціальні виклики, що виникали. Це сприяло збереженню порядку та стабільності всередині країни.¹³

Стародавня Греція (бл. 800 р. до н. е. - 146 р. н. е.)

У стародавній Греції деякі міста-держави мали власні розвідувальні служби, відповідальні за збір інформації про ворожі міста та ворогів. Наприклад, Афіни використовували розвідувальні дані у боротьбі проти інших грецьких міст, таких як Спарта. Розвідка також відігравала важливу роль у війнах, таких як Перські війни, де Греція воювала проти Перської імперії.

У стародавній Греції, де часто виникали конфлікти між містами-державами, розвідувальні дії мали ключове значення. Розвідники збирали критично важливу інформацію про потенційних противників, їхні військові сили та стратегічні плани. Ці дані були надзвичайно важливими для розробки ефективних військових стратегій та прийняття обґрунтованих рішень стосовно того, чи вести війну, чи шукати мирне вирішення конфлікту.

¹² Harriet I. Flower. (2014) *The Cambridge Companion to the Roman Republic* (Cambridge Companions to the Ancient World). Cambridge: Cambridge University Press.

¹³ Britton, Peter, 2024, "History of China," TimeMaps. URL: <https://timemaps.com/?s=China>

Грецькі міста-держави змагалися за вплив і владу в регіоні. Розвідка допомагала виявляти внутрішні та зовнішні загрози, збирала інформацію про союзників і ворогів і тим самим впливала на політичну ситуацію в регіоні.

Грецькі міста-держави об'єдналися проти Перської імперії, використовуючи розвідувальні дані для збору інформації про перську армію та плани нападу. Вони також відправляли розвідників на ворожі позиції для отримання інформації про ворожі позиції.

Розвідка відігравала досить важливу роль у контролі торгових шляхів і сприянні культурному обміну, особливо у стародавній Греції, де міста-держави активно займалися торгівлею та культурними обмінами. Шпигуни виконували критичні завдання, забезпечуючи безпеку та моніторинг важливих торгових маршрутів, що дозволяло грецьким містам ефективно управляти зовнішньоекономічними відносинами і захищати свої торговельні інтереси.¹⁴

Розвідка в Стародавній Греції була важлива у політичному, військовому та культурному житті цієї цивілізації. Це впливало на стратегічні рішення, забезпечувало безпеку та допомагало утримувати владу. Розвідка мала вирішальне значення для розвитку та підтримки стабільності в регіоні.

Римська імперія (бл. 27 р. н. е. - 476 р. н. е.)

Розвідка була важливим для влади та контролю в Римській імперії. Імператори та державні діячі використовували шпигунів для спостереження за загрозами імперії та збору інформації про іноземні країни та провінції. Розвідка також мала значення у війнах Римської імперії, допомагаючи розробляти стратегії та виявляти ворожі сили.

Розвідка в Римській імперії була ключовим елементом імперської політики, безпеки та військових операцій. Імператори та політики вдавалися до розвідки з різними цілями.

¹⁴ Campbell B., Lawrence A. Tritle. 2013. «The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World». Oxford: Osprey Publishing

Розвідників у Римській імперії використовували для виявлення потенційних загроз для імперії. Вони стежили за діяльністю внутрішніх опозиційних груп, контролювали поведінку провінцій, стежили за переміщеннями інших народів і племен, які могли становити загрозу для Римської імперії. Ці розвідувальні операції були важливими не тільки для підтримання внутрішньої стабільності, але й для захисту імперії від зовнішніх загроз. Використання розвідувальної інформації дозволяло Риму ефективно реагувати на загрози, адаптувати військові та політичні стратегії, а також запобігати потенційним конфліктам, перш ніж вони набули більших масштабів.

Римська імперія була великим утворенням, яке включало багато провінцій та країн. Розвідка допомагала збирати відомості про життя і діяльність населення провінцій, а також про іноземні народи, які мали дипломатичні та торгові стосунки з Римом. Дипломати виступали як офіційні представники Риму, але часто їхнє справжнє завдання включало збір розвідданих.

Військова розвідка була важливою частиною війни Римської імперії. Розвідники збирають данні про війська противника, зброї, території, планів. Ця інформація дуже важлива для розробки військової стратегії та ведення війни. Римські військові командири використовували розвідку для планування кампаній. Вони збирали інформацію про місцевість, військові сили ворога та його ресурси. Відомим прикладом є розвідка Галлії Гаєм Юлієм Цезарем перед галльськими війнами.

Скаути також виконували функції контррозвідки та поліції, щоб захистити Імперію від внутрішніх загроз і шпигунів. Також розкривали підступи та змови, боролися проти зрадників і тих, хто загрожував імперській владі.

Розвідка також важлива для контролю над культурним обміном і торговими шляхами всередині імперії. Знаменитий Шовковий шлях і роль Риму в його контролі. Торговці, які подорожували між різними частинами імперії та за її межами, часто служили неофіційними джерелами інформації. Вони могли збирати цінні дані про політичну та економічну ситуацію в інших регіонах.

У стародавньому світі розвідувальна діяльність була важливим інструментом для політичних, військових та економічних цілей. Цивілізації, які розуміють важливість збору інформації та розвідки, мають переваги в кожному аспекті свого розвитку. Розвідка була життєво необхідна для безпеки, ведення війни, розвитку торгівлі та управління енергією. Усі цивілізації стародавнього світу використовували інтелект для забезпечення свого існування та успіху, практика, яка залишила слід в історії та вплинула на подальший розвиток розвідувальної діяльності в наступні епохи¹⁵.

¹⁵ Goldsworthy A. (2016). *In the Name of Rome: The Men Who Won the Roman Empire*. New Haven: Yale University Press.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ АГЕНТУРНОЇ РОЗВІДКИ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

2.1 Структура та ієрархія розвідувальних органів

Організація розвідувальної системи Римської імперії була складною і добре розвиненою. До системи входили різні розвідувальні органи та структури, які спеціалізувалися на різних аспектах розвідки та контррозвідки. Нижче наведено детальну структуру та ієрархію розвідувальних органів Римської імперії:

1. Фрументарії (frumentarii)

- *Функція* : головне розвідувальне агентство Римської імперії, яке виконувало різноманітні місії, включаючи збір розвідданих, контррозвідку, інформаційні операції та протидію внутрішнім загрозам.
- *Ієрархія* : frumentarii поділялися на різні рівні, включаючи командирів розвідувальних груп і польових розвідників.

Ця структура була одним із найважливіших розвідувальних агентств Римської імперії, виконуючи широкий спектр завдань і спеціалізуючись на зборі інформації та контррозвідці. Спочатку вони займалися забезпеченням продовольства для армії, але з часом їхні функції розширилися, і вони стали виконувати розвідувальні та контррозвідувальні завдання .

Фрументарії відповідали за збір розвідданих про всі аспекти імперії, включаючи внутрішню політику, військові умови, ставлення до імператора, торгівлю та економічні справи тощо. Вони отримували розвідувальну інформацію з різних джерел, включаючи агентів, дипломатів та інших. За часів правління імператора Адріана, фрументарії стали виконувати розвідувальні

завдання по всій території імперії. Вони не тільки самі стежили за підозрілими особами, але й вербували таємних агентів серед слуг знатних сімей, що дозволяло їм отримувати конфіденційну інформацію безпосередньо від осіб, що мали до неї доступ

Структура також відігравала важливу роль у контррозвідці, виявляючи шпигунів і загрози Імперії. Вони розслідували змови, спроби вбити імператора та інші потенційні загрози імперській владі. Фрументарії виявляли та нейтралізували змови проти імператора та уряду, використовуючи мережу агентів і інформаторів серед рабів, вільновідпущеників та римських громадян. Також вони перевіряли лояльність високопоставлених осіб, військових командирів та інших впливових осіб, щоб запобігти зрадам та внутрішнім інтригам.¹⁶ Важливою частиною їхньої діяльності було виявлення та нейтралізація іноземних шпигунів, які могли збирати інформацію на користь ворожих держав¹⁷

Фрументарія використовувала зібрану інформацію, щоб впливати на ситуацію в Імперії. Вони могли вести пропаганду, лобіювати інтереси імператора та впливових політиків, створювати імідж ворога чи опозиції. Вони використовували різноманітні методи для збору важливої інформації, включаючи спостереження, підслуховування та вербування агентів. Вони також займалися збором даних про внутрішні і зовнішні загрози, що дозволяло їм вчасно реагувати на потенційні небезпеки. Зібрана інформація ретельно аналізувалася для виявлення можливих загроз та розробки стратегій їх нейтралізації. Це включало перевірку достовірності отриманих даних та їх порівняння з іншими джерелами інформації. Однією з важливих складових інформаційних операцій було поширення дезінформації серед ворогів для введення їх в оману. Фрументарії могли розповсюджувати неправдиву

¹⁶ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

¹⁷ Townley, K. «Spying in Ancient Rome»

інформацію про військові плани та ресурси, щоб змусити ворогів приймати неправильні рішення.

Frumentarii брали участь у розвідувальній роботі та протидіє внутрішнім загрозам, таким як змови чи повстання. Вони відстежували діяльність потенційних загроз і намагаються придушити їхні плани. Фрументарії здійснювали спостереження за підозрілими особами та виявляли змовників, які могли загрожувати безпеці імператора та держави. Вони активно вербували агентів серед рабів та слуг знатних родин, що дозволяло їм отримувати інформацію про плани та дії змовників. Вони також відповідали за попередження заколотів та повстань. Їхня здатність виявляти загрози на ранніх стадіях дозволяла швидко реагувати та нейтралізувати небезпеку. Фрументарії часто співпрацювали з місцевими намісниками та прокуратурами для підтримки правопорядку та боротьби з кримінальними елементами, що могли дестабілізувати ситуацію в провінціях.¹⁸

Структура була організована відповідно до рівнів. Командир розвідувальної групи керував агентами та координував діяльність. Польова розвідка збирала інформацію про райони, які підлягали розвідці. Тобто це можна розділити таким чином: звичайні агенти - ці агенти виконували основні завдання, пов'язані з розвідувальною діяльністю, збором інформації, спостереженням за підозрілими особами та виконанням доручень імператора. Вони також відповідали за доставку зерна, що стало прикриттям для їхньої розвідувальної діяльності. Старші агенти та офіцери - керували групами звичайних фрументаріїв, координуючи їхню діяльність та забезпечуючи виконання наказів. Вони мали більше повноважень і доступ до конфіденційної інформації, а також відповідали за розподіл ресурсів та координацію дій у різних регіонах імперії. Керівництво - найвищий рівень у структурі фрументаріїв займав *praefectus frumentariorum*. Він безпосередньо

¹⁸ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

підпорядковувався імператору і керував всією службою. Відповідав за стратегічне планування, розробку та реалізацію розвідувальних операцій, а також за забезпечення безпеки імператора та держави.¹⁹

Діяльність фрументаріїв значно сприяла підтриманню порядку та безпеки в імперії. Їхня здатність швидко та ефективно збирати інформацію дозволяла римській владі вчасно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози, зберігаючи стабільність держави. Це робило фрументаріїв незамінним інструментом у системі римської розвідки та контррозвідки.²⁰

2. Спекулятори (speculatores)

- *Функція* : спеціалізувалися на розвідці ворожої території, особливо зборі інформації про ворожі війська та пересування. Їх використовували для розвідки перед походом на війну.
- *Ієрархія* : спекулянти мали власну систему класів, включаючи командирів і контингентів.

Speculatores були важливим елементом розвідувальної та військової системи Римської імперії, виконуючи різні завдання, включаючи збір інформації, спостереження, охорону високопосадовців та виконання спеціальних місій. Їхня діяльність значною мірою впливала на безпеку та стабільність імперії.

Основна функція Спекулянта — розвідка ворожої території та збір інформації про ворожі сили та переміщення. Їх використовували для підготовки до війни. Вони стежили за пересуванням ворожих військ, зброєю, інфраструктурою та іншими важливими аспектами ворожої нації.

¹⁹ Lolos, Leigh, 2023, "Frumentarii: The Secret Service of Rome," WorldAtlas. URL: <https://www.worldatlas.com/ancient-world/frumentarii-the-secret-service-of-rome.html>

²⁰ Vučković, Aleksa, 2023, "Frumentarii - The Roman Emperor's Eyes and Ears," Ancient Origins. URL: <https://www.ancient-origins.net/history-famous-people/frumentarii-0018021>

Speculatores збирали інформацію про ворожі армії, їхні плани та розташування. Для цього вони використовували спостереження, допити полонених та збір чуток. Вони часто діяли під прикриттям, маскуючись під місцевих жителів, щоб зібрати важливі дані без ризику викриття.²¹

Ця структура також відповідала за охорону високопосадовців, зокрема імператора та його найближчих радників. Вони забезпечували безпеку під час подорожей та публічних виступів. Крім того, вони виконували роль кур'єрів, передаючи важливі повідомлення та накази між військовими та урядовими структурами.²²

Speculatores мали повноваження виконувати спеціальні місії, включаючи диверсії, саботаж та навіть ліквідацію небажаних осіб. Вони діяли швидко та ефективно, забезпечуючи виконання завдань у встановлені терміни.

Спекулянти мали власну систему класів, яка включає командирів і контингентів. Командир відповідав за планування та керівництво розвідкою, а контингенти формували окремий підрозділ всередині легіону, часто включаючи невелику групу досвідчених солдатів, здатних діяти автономно.²³

Окрім військової інформації, спекулянти також збирали інформацію про ресурси, які можна використовувати в імперських операціях, такі як золото, їжа та інші ресурси.

В загальному ця структура виконувала важливу роль у зборі інформації не тільки про військові сили ворогів, але й про ресурси, які могли бути використані в імперських операціях. Їхня діяльність включала різноманітні методи збору даних про економічні та матеріальні ресурси, що були важливими для стратегічного планування та забезпечення армії. Вони збирали інформацію про ресурси, такі як запаси продовольства, золота, срібла та інших

²¹ Goldsworthy A. 2011. «The Complete Roman Army (The Complete Series)». London: Thames & Hudson.

²² Goldsworthy A. 2019. «Roman Warfare». New York: Basic Books.

²³ al-Kanadi, Abu 'Esa, 2018, «The Secret World: A History of Intelligence,» Yale University Press

важливих матеріалів, які могли бути використані для підтримки військових операцій. Вони вивчали економічну ситуацію в регіонах, де планувалися військові кампанії, щоб забезпечити наявність необхідних ресурсів для армії. Спекулятори проникали у ворожі території, маскуючись під місцевих жителів або купців, щоб отримати доступ до інформації про місцеві ресурси. Вони могли відвідувати ринки, збори та інші місця, де можна було дізнатися про економічний стан та наявність ресурсів.²⁴

Спекулянтів також використовували у дипломатичних місіях для встановлення контактів і переговорів із ворожими державами. Вони також збирали дані про політичні настрої, військові плани та економічний стан сусідніх країн. Агенти в даній структурі допомагали встановлювати контакти з ворожими державами та брали участь у переговорах. Їхня присутність забезпечувала безпеку римських дипломатів та допомагала здійснювати обмін інформацією. Також підтримували тісний контакт з місцевими жителями, купцями та мандрівниками для збору необхідних даних.²⁵

Діяльність *speculatores* значно впливала на успішність військових кампаній Римської імперії. Зібрані ними дані допомагали командирам приймати обґрунтовані рішення щодо розташування таборів, планування атак та захисту від ворогів. Вони також забезпечували своєчасне виявлення та нейтралізацію загроз, що сприяло збереженню стабільності та безпеки імперії

3. *Agentes in rebus*

- *Функція* : агенти на важливих адміністративних і політичних посадах збирали інформацію про ситуацію в провінціях і адміністрації імперії.

²⁴ Morgan, Len, 2022, "Rome's 'Secret Agents'," Tastes of History. URL: <https://www.tastesofhistory.co.uk/post/rome-s-secret-agents>

²⁵ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

- *Ієрархія* : ієрархія включала старших агентів, та офіцерів бойової розвідки

Agentes in rebus були важливою частиною імперської адміністрації в Римській імперії, особливо під час пізнього імперського періоду. Вони виконували різноманітні функції, включаючи розвідувальні та адміністративні завдання, і мали великий вплив на підтримання державного порядку та ефективність імперської бюрократії.

Агенти здійснювали інспекції провінційних адміністрацій, перевіряючи лояльність місцевих чиновників та дотримання імператорських наказів. Вони мали значні повноваження та імунітет від судового переслідування, що дозволяло їм діяти ефективно та без перешкод. Це включало нагляд за зборами податків, перевірку будівництва та утримання оборонних споруд, а також забезпечення виконання імператорських наказів.

Окрім функцій кур'єрів та інспекторів, агенти виконували роль розвідників, збираючи інформацію про політичні настрої в провінціях та можливі змови. Вони мали доступ до високопосадовців та могли безпосередньо доповідати про виявлені загрози імператору. Ці агенти часто діяли під прикриттям, встановлюючи контакти з місцевими жителями та чиновниками, що дозволяло їм отримувати конфіденційну інформацію

Agentes in rebus також відповідали за нагляд за дорогами та *cursus publicus*, забезпечуючи ефективне функціонування державної пошти. Вони також перевіряли, чи мандрівники мали відповідні дозвільні документи для користування державною поштою.²⁶

Ця структура розвідки мала ієрархію, яка включає старших агентів і офіцерів бойової розвідки. Старші агенти мали доступ до важливих джерел інформації та керували розвідувальними операціями. *Agentes in rebus* організовувалися як військова служба, але з цивільними обов'язками. Вони

²⁶ Morgan, Len, 2022, "Rome's 'Secret Agents'," Tastes of History. URL: <https://www.tastesofhistory.co.uk/post/rome-s-secret-agents>

мали кілька рівнів, які включали молодших офіцерів кавалерії, таких як equites, circitores, biarchi, centenarii та ducenarii. Їх головним керівником був magister officiorum, а безпосередніми начальниками - principes officii, які очолювали секретаріати провінційних чиновників.²⁷

4. Державна пошта (Cursus Publicus)

- *Функція* : служби доставки та зв'язку, які використовувалися для передачі розвідувальних даних.
- *Ієрархія* : керівний і оперативний персонал мав ієрархічну структуру, щоб забезпечити плавний обмін інформацією.

Cursus Publicus, або "державна пошта", була створена для забезпечення швидкої та надійної доставки повідомлень по всій Римській імперії. Ця система, заснована імператором Августом, стала однією з найбільш ефективних у стародавньому світі, дозволяючи швидко передавати інформацію та забезпечуючи оперативний зв'язок між різними частинами імперії.

«Державна пошта» виконувала функції передачі та комунікації по всій Римській імперії. До його завдань входило переміщення людей, обмін інформацією, документами та іншою інформацією між різними місцями імперії. Важливо було забезпечити зв'язок між адміністративними, військовими та розвідувальними органами. Дороги були ретельно сплановані та будувалися з метою забезпечення максимальної швидкості та безпеки подорожей. Вони включали розмітку та вказівники для подорожніх, що полегшувало орієнтацію.

Для транспортування використовувалися різні типи транспортних засобів: Vehicularis - легкі поштові фургони з плетеним верхом, відомі як clabularis cursus, які використовувалися для доставки кореспонденції. Publicus

²⁷ Kelly, Christopher, 2004, «Ruling the Later Roman Empire,» Harvard University Press

Cursus - комфортабельніші вози для перевезення чиновників та важливих осіб. Cursoria - спеціальні поштові човни для перевезення кореспонденції та осіб по річках.²⁸

Структура мала наступну ієрархію. Praefectus praetorio – вищий керівник, відповідальний за управління «державної пошти». Він підпорядковувався безпосередньо імператору. Curatores – місцеві адміністратори, призначені для управління станціями пошти та контролю за роботою структури у своїх регіонах. Stationarii – персонал, відповідальний за роботу станцій (mansiones) і поштових зупинок (mutationes). Вони забезпечували коней, транспортні засоби та інші необхідні ресурси. Mansio (Mansiones) – це великі станції, розташовані на головних дорогах, де подорожуючі могли отримати їжу, відпочинок і змінити коней. Mutatio (Mutationes) – менші зупинки між mansiones, де можна було просто змінити коней або вид транспорту.²⁹

«Державна пошта» була організована у комунікаційну мережу, що з'єднувала різні місця в імперії. Це дозволяло швидко доставляти важливі послання і послання від імператора губернаторам провінцій, командувачам військ і розвідникам.

Cursus Publicus відомий своєю швидкістю та надійністю. Важливою особливістю є те, що сервіс забезпечував надійну доставку повідомлень та інших даних навіть на великі відстані. Завдяки естафетній системі передачі повідомлень, імператорська пошта могла доставляти донесення зі швидкістю понад 400 кілометрів на добу. Це значно полегшувало управління імперією, забезпечуючи своєчасне отримання та передачу важливої інформації. Римські дороги, мости та станції були ключовими елементами системи. Вони забезпечували необхідну інфраструктуру для функціонування «державної

²⁸ Doyne Dawson, 1996, «The Legacy of War in the Classical World,» Oxford University Press

²⁹ French, David H., 1981, «Roman Roads and Milestones of Asia Minor,» British Archaeological Reports

пошти», включаючи регулярне технічне обслуговування та охорону маршрутів

У випадку війни «державну пошту» використовували для оперативного зв'язку. *Cursus Publicus* забезпечувала швидку передачу військових наказів та донесень між легіонами та центральною владою. Це було критично важливо для координації військових операцій та реагування на загрози. Наприклад, новини про пересування ворога та надзвичайні ситуації могли бути передані командуванню майже миттєво, що дозволяло швидко організувати оборону або напад.^{30 31} Система також використовувалася для швидкого переміщення військових командирів до місць бойових дій або важливих стратегічних точок. Це забезпечувало оперативне управління військовими силами та їх координацію на полі бою.³²

5. Орден римських лицарів (*Equestris*)

- *Функція* : залучали римських лицарів, які служили на військових та імперських адміністративних посадах і виконували розвідувальні місії.
- *Ієрархія* : включала лицарів рангу *Equites equo publico* та *Equites equo privato*

Equestris, або римський вершник, був членом римського вершницького стану (*ordo equester*). Вершники відігравали важливу роль у військовій та адміністративній системах Римської імперії, забезпечуючи управління військовими підрозділами та виконуючи різноманітні адміністративні функції. Спочатку римський вершницький стан складався з заможних громадян, які

³⁰ Encyclopaedia Britannica, 2024, "History of Postal Systems," Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/postal-system/History>

³¹ Byzantine Military, 2018, "Military and Government Couriers in the Roman Empire," Byzantine Military Blog. URL: <https://byzantinemilitary.blogspot.com/2018/07/military-and-government-couriers-in.html>

³² Vučković, Aleksa, 2023, "Cursus Publicus: The Ingenious Postal System of the Roman Empire," Ancient Origins . URL: <https://www.ancient-origins.net/history/cursus-publicus-0019780>

могли собі дозволити утримувати коня для служби в армії. З часом вершницький стан став більш організованим та структурованим, і члени цього стану отримали широкий спектр обов'язків і привілеїв.

Лицарі Риму виконували різноманітні функції, включаючи військові, адміністративні та розвідувальні місії. Лицарі ордена були важливими учасниками розвідувальних операцій, які вимагали високого статусу та навичок³³. Типова військова кар'єра лицаря включала три основні етапи, відомі як *tres militiae*: префект когорти, трибун і префект крила. Лицарі також могли виконувати функції фінансових префектів, відповідальних за постачання зерна, та інших адміністративних посад у імператорській адміністрації. Вони також займали посади прокураторів (*procuratores*), відповідаючи за збір податків та управління державними ресурсами.³⁴

До них належать високопоставлені лицарі, які виконують важливі розвідувальні місії та отримують важливі джерела інформації. Ієрархія визначає роль і обов'язки кожного лицаря. Орден римських лицарів (*Equites*) був другою найвищою соціальною групою в Римській імперії після сенаторів. Лицарі відігравали важливу роль у військовій, адміністративній та економічній сферах, і їхня ієрархія була добре структурованою для забезпечення ефективного управління та командування. Основні рівні ієрархії були *Equites equo publico* та *Equites equo privato*.

Equites equo publico були членами ордену римських лицарів, які отримували державне фінансування для покупки та утримання коня. Їх відносили до найвищої соціальної групи серед римських лицарів. У часи Римської республіки їм виділяли 12,000 асів для придбання коня та ще 2,000 асів на його утримання. Вони мали право на місця в комітії центуріата, де їхній

³³ Duncan B Campbell. (2013). *The Rise of Imperial Rome AD 14-193 (Essential Histories)*. Oxford: Osprey Publishing.

³⁴ Infogalactic, 2016, "Tres militiae," Infogalactic. URL: https://infogalactic.com/info/Tres_militiae

голос мав значний вплив через привілеї та соціальний статус. Вони служили в кавалерії та мали обов'язок служити місту протягом 10 років.³⁵

Equites equo privato, або equites equo suo, були римськими лицарями, які купували своїх коней за власний рахунок. Вони також мали високий майновий ценз, але не отримували державного фінансування і не були включені в елітні еквестріанські центурії комітії центуріата. Вони також служили в кавалерії, але їхня служба була менш престижною. Лицарі нижчого рангу все ж могли брати участь у виборчому процесі, але їхній вплив був меншим порівняно з лицарями вищого рангу.^{36 37}

Багато лицарів Римського ордену служили також у війську та виконували розвідувальні дії на передовій. Вони збирають інформацію про ворожі сили, стратегії та інші аспекти військових операцій. Військова розвідка була критичною для успішних військових кампаній і забезпечення безпеки імперії. Лицарі мали різні ролі у розвідувальних операціях, від збору інформації до забезпечення зв'язку між різними військовими підрозділами. У своїх діяннях воїни використовували свої привілеї і можливості для збору важливої інформації про ворога. Вони могли використовувати свої зв'язки серед місцевого населення, купців та інших джерел для збору розвідувальних даних про політичні настрої, військові плани та економічний стан сусідніх держав. Для досягнення кращих результатів лицарі могли вербувати місцевих жителів, купців та інших осіб для збору інформації. Ці агенти могли передавати важливі дані про пересування ворога, його плани та інші стратегічні відомості.

³⁵ Wikiwand, 2024, "Equites equo publico," Wikiwand. URL: https://www.wikiwand.com/en/Equites_equo_publico

³⁶ Carboni, Tiziana, 2019, "Review of A History of the Roman Equestrian Order," Bryn Mawr Classical Review. URL: <https://bmc.brynmawr.edu/2019/2019.10.16>

³⁷ Encyclopaedia Britannica, 2024, "Eques," Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/eques>

Військова розвідка була організована у вигляді мережі агентів та інформаторів, які діяли під керівництвом командирів лицарів. Ця мережа дозволяла швидко отримувати і передавати інформацію про ворога та його плани. Лицарі використовували різні методи для збору інформації, включаючи спостереження, допити полонених, аналіз документів та інші способи. Вони також могли використовувати сигнальні системи для швидкого передавання повідомлень на великі відстані.³⁸

Римські вершники (Equites) були ключовими фігурами у військовій та адміністративній системах Римської імперії, виконуючи різноманітні функції, від військових до розвідувальних. Спочатку складені з заможних громадян, вони утримували коней для служби в армії. Згодом вершницький стан став більш структурованим, і його члени отримали широкий спектр обов'язків і привілеїв, включаючи функції фінансових префектів, прокураторів і військових командирів. Військова кар'єра лицаря зазвичай включала три етапи: префект когорти, трибун і префект крила. Equites також займалися розвідувальними місіями, використовуючи свої привілеї та зв'язки для збору важливої інформації про ворога. Їхня діяльність у розвідці була організована у вигляді мережі агентів і інформаторів, що діяли під керівництвом командирів лицарів, використовуючи різні методи збору даних, включаючи спостереження та допити полонених.

2.2 Підрозділи та спеціалізовані підрозділи

Fustuarium (Фустуаррі) – цей підрозділ відігравав роль у контррозвідці та боротьбі зі зрадниками в Імперії. Їхня місія полягала у виявленні та усуненні потенційних загроз з боку громадян і солдатів Імперії. Фустурійські війська Римської імперії мали надзвичайно важливе значення у сфері внутрішньої контррозвідки та забезпечення внутрішньої безпеки імперії.

³⁸ Austin, N. J. E., & Rankov, N. B., 1995, "Exploratio: Military & Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople," Routledge.

Однією з головних функцій Фаустурі було виявлення і покарання осіб, які можуть стати зрадниками або становити загрозу для Імперії. *Fustuarium* був однією з найсуворіших форм дисциплінарних покарань у римській армії, яка полягала в тому, що солдата забивали до смерті його ж товариші.

Зазвичай, покарання можливо було отримати за дезертирство. Одним із найсерйозніших злочинів, за який застосовували *fustuarium*, було дезертирство або залишення посту без дозволу. Серед римських солдатів очікувалося, що вони залишатимуться на своїх постах незалежно від обставин, і будь-яке відхилення від цього правила вважалося серйозним злочином.³⁹

Крадіжка серед солдатів також була підставою для *fustuarium*. Якщо солдат вкрав у свого товариша по службі або з табору, це вважалося серйозним порушенням дисципліни та довіри, що було критично важливо для згуртованості військового підрозділу. Крадіжка серед цивільного населення могла каратися відсіченням руки, але серед солдатів – саме побиттям палицями.

Солдат, звинувачений у серйозному порушенні, міг бути суджений своїм командиром або спеціальним військовим трибуналом. Залежно від тяжкості порушення та зібраних доказів. Кара відбувалася прилюдно. Солдата прив'язували або тримали, після чого інші солдати починали бити його дерев'яними палицями. Це було своєрідним актом колективного покарання, що підкреслювало важливість дисципліни та єдності у військовому підрозділі. Таке покарання мало не тільки фізичний, але й психологічний вплив. Воно служило для попередження інших солдатів про серйозність порушення дисципліни. Часто після виконання покарання тіло залишали на показ, щоб інші бачили наслідки недотримання військових законів.⁴⁰

³⁹ Rerum Romanarum, 2019, "Fustuarium," Rerum Romanarum. URL: https://www.rerumromanarum.com/2019/12/fustuarium_22.html

⁴⁰ Smith, John, 2010, "A Companion to the Archaeological Source," Wiley-Blackwell

Societas Liberorum - цей підрозділ було створено для боротьби з рабством, сприяння звільненню рабів і забезпечення їх інтеграції в суспільство. Вони також допомагали виявляти та переслідувати нелегальних работорговців.

Розкол визволителів відіграв роль у протистоянні рабству та просуванні емансипації рабів. Вони виконували широкий спектр завдань і функцій, спрямованих на поліпшення умов утримання рабів і боротьбу з нелегальними работорговцями. Основними завданнями та функціями підрозділу було активне звільнення рабів від рабства. Вони служили захисниками та адвокатами рабів, допомагаючи їм отримати свободу та законний статус громадян Римської імперії.

Після емансипації визволителі надавали підтримку та допомогу звільненим рабам у інтеграції в римське суспільство. Це включало допомогу в пошуку житла, працевлаштування, освіти та громадянства. Громадянство надавалося найбільш відданим рабам, які звільнялися та ставали вільновідпущениками. Вільновідпущеники часто ставали римськими солдатами, виконуючи військові обов'язки на рівні з народженими римлянами. Вони могли служити в різних частинах армії, включаючи легіони та допоміжні війська, що забезпечувало стабільний приток нових солдатів до римської армії.⁴¹

Емансипатори активно переслідували нелегальних работоргівців, які займалися работоргівлею або порушували закони Імперії про рабство. Їхня місія — припинити цю злочинну діяльність і притягнути винних до відповідальності. Враховуючи той факт, що деякі вільновідпущеники, які отримали громадянство, могли займати посади в адміністративних та правових структурах, де вони здійснювали моніторинг та переслідування работоргівців. Вони могли діяти як інформатори або агенти, повідомляючи

⁴¹ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

про незаконну діяльність та забезпечуючи притягнення винних до відповідальності.⁴²

Емансипатори були прихильниками та захисниками прав рабів в Імперії. Вони надавали юридичну підтримку та допомогу у вирішенні справ, пов'язаних зі свободою та правами рабів. Вільновідпущеники, які самі були колишніми рабами, часто ставали активними учасниками цих рухів, використовуючи свої ресурси та вплив для допомоги іншим рабам у отриманні свободи⁴³

Цей підрозділ допомагав підвищити обізнаність громадськості щодо необхідності протистояти рабству та популяризувати ідеї емансипації та прав рабів⁴⁴.

Exploratores або дослідники – використовувалися для дослідження нових територій і розвідувальних територій, недоступних для звичайних розвідників. Вони відіграли важливу роль у вивченні географії імперії та прилеглих до неї територій⁴⁵. Патрулі, переважно з вершників, обшукували територію, щоб виявити ворожу армію та зібрати необхідну інформацію про її розташування, активність і чисельність. Крім того, експлоратори ознайомилися з умовами місцевості, її слабкими й сильними сторонами та визначили сприятливе місце для будівництва табору. Часто загін розвідників випереджав регулярну армію на добу їзди.

Exploratores були відповідальним за збір інформації, необхідної для планування та проведення військових операцій. Вони виконували різноманітні функції, що забезпечували римську армію стратегічною перевагою. Одна із функцій була картографування та топографічні дослідження. Це являло собою

⁴² Cartwright, Mark, 2013, "Slavery in the Roman World," World History Encyclopedia. URL: <https://www.worldhistory.org/article/629/slavery-in-the-roman-world/>

⁴³ W. W. BUCKLAND, M.A. 1908, «The Roman Law of Slavery», Cambridge University Press.

⁴⁴ Harriet I. Flower. (2014) The Cambridge Companion to the Roman Republic (Cambridge Companions to the Ancient World). Cambridge: Cambridge University Press.

⁴⁵ Taylor D. (2016). Roman Empire at War: A Compendium of Roman Battles from 31 B.C. to A.D. 565. Barnsley: Pen and Sword Military.

створення карт і топографічних звітів, що описували місцевість, маршрути пересування, джерела води та інші стратегічно важливі об'єкти. Ці дані використовувалися для планування військових кампаній і пересування армії. Також ці підрозділи проводили патрулювання навколо римських таборів і фортець, виявляючи можливі загрози та попереджаючи про наближення ворога.⁴⁶ У римській імперії були побудовані спостережні вежі, які використовувалися для візуального контролю за ландшафтом та маршрутами пересування. Ці вежі забезпечували постійний нагляд за територією, дозволяючи виявляти наближення ворогів та попереджати про загрози.⁴⁷

Важливою частиною їхньої роботи було збір інформації від місцевих жителів, полонених та дезертирів. Це дозволяло отримувати детальні дані про ворога та його плани, що було особливо цінно під час планування військових операцій.⁴⁸

Римський історик Тацит писав, що у 69 році нашої ери командувач Веспасіана Антоній Прим направив 4000 вершників до Кремони для підтримки допоміжних військ, які займалися грабежами на цій території. У цей період розвідники досліджували місцевість на великих відстанях. Вважається, що їхня діяльність могла здійснюватися приблизно за 12 кілометрів від табору Антонія. Завдяки цьому римський командир отримав більш чітке уявлення про місцевість і зміг оцінити потенційні загрози для своїх легіонів. Наступного дня розвідники помітили наближення військ Вітеллія, що дозволило Антонію вчасно підготуватися до битви.⁴⁹

⁴⁶ Austin, N. J. E., & Rankov, N. B., 1995, "Exploratio: Military & Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople," Routledge.

⁴⁷ Joey Williams, 2017, «The Archaeology of Roman Surveillance in the Central Alentejo, Portugal», California Classic Studies

⁴⁸ Imperium Romanum, Exploratores and Speculatores. URL: <https://imperiumromanum.pl/en/roman-army/units-of-roman-army/exploratores-and-speculatores/>

⁴⁹ Там само.

Aquiliferi були одними з найвищих посадових осіб у римській армії, відповідальними за носіння орла легіону (aquila), який був головним символом та реліквією легіону. Їх роль була надзвичайно престижною та важливою для морального духу військ. Вони також виконують функції збору інформації на полі бою. Назва пов'язана з видом стягу – aquila, що в перекладі означає орел. Цей стяг почали використовувати з 104 року до нашої ери, замінивши попередні символи, такі як вовк, бик і кінь. Орел був найважливішим символом для римського легіону, і його втрата вважалася великою ганьбою.⁵⁰

Aquilifer мав великий авторитет, і його ранг був трохи нижче центуріона і optio. Він отримував велику платню, вдвічі більшу за звичайний легіонер. Аквиліфер, ймовірно, носив левову шкуру. Для захисту він мав невеликий круглий щит, який називався парма, який прикріплювався, коли він мав знак легіону та зброю в руках.⁵¹

Війська Aquiliferi були одним із важливих компонентів римської армії та відігравали важливу роль у підтримці дисципліни, морального духу та внутрішнього порядку римських легіонів. Захист імперського прапора була одна з головних функцій Aquiliferi. Ці прапори були символами імперської влади та гордості та мали важливу політичну та психологічну вагу. Аквіліфери відповідали за збереження цих прапорів під час битв і надавали їм особливий захист⁵². Також одним із важливих моментів є підтримка дисципліни та морального духу. Присутність Аквіліфер на полі бою значно покращує дисципліну та моральний дух військових частин. Їхня мужність і відданість справі є прикладом для інших військовослужбовців. Орел був не лише

⁵⁰ Imperium Romanum, 2024, Aquilifer, Imperium Romanum. URL: <https://imperiumromanum.pl/en/roman-army/units-of-roman-army/signifer/aquilifer/>

⁵¹ Там само.

⁵² Don Nardo. (1994). Greek and Roman Theater (World History Series). Publisher: Lucent Books.

символом легіону, але й вважався священним об'єктом, пов'язаним із божествами, що опікувалися армією.⁵³

Аквіліфері також служили офіцером розвідки на полі бою. Вони можуть бути свідками подій і передавати важливі повідомлення командирів корпусу про позиції ворога та інші стратегічні аспекти бою. Aquiliferi використовували різні візуальні сигнали для комунікації. Орел (aquila), який вони несли, був не тільки символом легіону, але й слугував орієнтиром для солдатів. Візуальні сигнали могли включати підняття та рух орла для передачі наказів та координування дій на полі бою.⁵⁴

⁵³ Goldsworthy A. 2011. «The Complete Roman Army (The Complete Series)». London: Thames & Hudson

⁵⁴ Tatiana Valente, 2024, Roman Legion: The Organization of the Roman Military, The Collector. URL: <https://www.thecollector.com/roman-legion-military-ranks/>

РОЗДІЛ 3. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ

3.1 Спеціальні агентурні операції, агенти-провокатори та підкуп

Збір інформації завжди був і залишається важливим для забезпечення національної безпеки та стабільності держави. В різні історичні періоди, зокрема в античні часи, такі як період Стародавнього Риму, а також у сучасному світі, ефективна розвідка відіграє критичну роль у визначенні та нейтралізації загроз, що стоять перед державою. У Римській імперії існувало багато форм і методів збору розвідувальної інформації, шпигунських операцій, агентурних провокацій і підкупу для забезпечення інтересів імперії та контролю внутрішніх і зовнішніх загроз.

Основними формами та методи збору інформації:

1. Шпигунство: використання розвідників для збору інформації про ворожі сили, рішення противника та інші важливі аспекти. Шпигуни могли діяти як всередині Імперії, так і на території ворога. Шпигунство було основною частиною військової та політичної стратегії Римської імперії.

2. Дипломатична розвідка: Римські дипломати та послы також збирали інформацію під час дипломатичних місій. Вони використовували підкуп і переконання для отримання секретної інформації від іноземних правителів і чиновників.

3. Використання торговців: Торговці часто подорожували між різними частинами імперії та за її межами, що давало їм можливість збирати інформацію про політичні та військові ситуації в різних регіонах. Їхні часті поїздки дозволяли їм знайомитися з місцевими

звичаями, мовами та дорогами, що було корисно для збору розвідувальних даних.⁵⁵

4. Прикордонні та дорожні патрулі : Прикордонні патрулі забезпечували охорону кордонів імперії, зокрема на таких лініях оборони, як Лімес Германік і Лімес Британський. Вони контролювали пересування через кордони, що дозволяло вчасно виявляти потенційні загрози та отримувати інформацію про рух ворогів. Дорожні патрулі забезпечували безпеку головних доріг імперії, що сприяло захисту торгових маршрутів та запобіганню грабежам. Вони також збирали інформацію про пересування військ і караванів, що дозволяло тримати під контролем важливі економічні та військові шляхи.⁵⁶

5. Інформатор: Римляни часто використовували місцевих жителів і рабів як інформаторів. Ці люди мали доступ до інформації, яка була недоступна для римських солдатів чи чиновників, і могли повідомляти про будь-які підозрілі дії чи настрої серед населення.

Одною із самих перших агентурних операцій був подвиг Муція Сцеволи. Після вигнання останнього римського царя, Тарквінія Гордого, в Римі було встановлено республіканський лад. Тарквіній Гордий, не змирившись з втратою влади, звернувся по допомогу до різних сусідніх правителів. Одним із таких союзників був Ларс Порсена, цар Етрурії.

Порсена, підтримуючи Тарквінія, вирушив на Рим з великим військом, маючи на меті повернути Тарквінія на трон і підкорити Рим. Порсена був потужним правителем, і його армія становила серйозну загрозу для Римської республіки.

⁵⁵ Eugene Nielsen, 2024, *Shadows of the Empire: Espionage in Ancient Rome*, Spotter Up. URL: <https://spotterup.com/shadows-of-the-empire-espionage-in-ancient-rome/>

⁵⁶ Jane Sancinito, 2024, *Reputation of the Roman Merchant*, University of Pennsylvania. URL: <https://anch.sas.upenn.edu/news/new-publication-jane-sancinito-reputation-roman-merchant-2024>

Муцій Сцевола, молодий римський патріцій, вирішив, що єдиним способом врятувати Рим від ворожої навали є вбивство Порсени. Він добровільно запропонував сенату свої послуги і отримав дозвіл на виконання цього небезпечного завдання. Муцій Сцевола пробрався до табору ворога, приховавши під своїм одягом меч.

Муцій знайшов людину, яка сиділа на почесному місці і вважалася Порсеною. Однак він помилився і замість царя вбив його секретаря. Муція схопили і привели до самого Порсени. Перед царем Муцій відкрив свою справжню мету і зізнався в спробі вбивства.

Порсена погрожував Муцію страшними муками, на що Муцій відповів, що римлянин не боїться болю і смерті. Щоб довести свої слова, Муцій добровільно поклав свою праву руку на вогонь, який горів на вівтарі, і тримав її там, поки вона не обгоріла. Вражений мужністю і самовідданістю Муція, Порсена звільнив його.

Муцій повернувся до Риму як герой. Його вчинок не лише підняв бойовий дух римлян, але й справив сильне враження на Порсену. Згодом Порсена вирішив укласти мир з Римом, визнавши марність подальшої боротьби проти такого відважного народу.⁵⁷

Історія боротьби римлян проти лузітанського полководця Віріата є яскравим прикладом застосування агентурних методів у війні. Ця подія відбулася в другій половині II століття до н.е. і має велике значення в історії римської військової розвідки.

Лузітани були одним з численних іберійських племен, що мешкали на території сучасної Португалії та частково Іспанії. Вони часто вступали в конфлікти з римлянами, які прагнули розширити свої володіння на Піренейському півострові.

⁵⁷ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

Віріат був харизматичним лідером і талановитим воєначальником лузітан. Під його проводом лузітани здобули ряд значних перемог над римськими легіонами. Його тактика партизанської війни, знання місцевості і підтримка місцевого населення робили його важким супротивником для римлян. Римляни неодноразово намагалися подолати Віріата у відкритих боях, але зазнавали поразок. Віріат вмів уникати великих битв, нападав на розпорошені римські загони і швидко зникав у горах та лісах. Римські командири зрозуміли, що перемогти Віріата військовою силою буде вкрай складно.

У цей критичний момент римляни вдалися до хитрощів. Вони вирішили використати підкуп і зраду, щоб позбутися Віріата. Римський командувач Квінт Серторій зміг завербувати кількох близьких соратників Віріата, пообіцявши їм значні нагороди за вбивство всього лідера. Завербовані агенти, серед яких були його найближчі соратники, вбили Віріата під час відпочинку у його таборі. Ця зрада стала можливим завдяки тому, що Віріат повністю довіряв своїм спільникам і не очікував зради від найближчого оточення.

Смерть Віріата стала важким ударом для лузітан. Без свого лідера вони втратили єдність і організованість. Римляни скористалися ситуацією і швидко придушили опір лузітан. Багато з них були змушені здатися, інші втекли або були знищені.

Вбивство Віріата показує, як римляни використовували агентурні методи для досягнення своїх військових цілей. Зрада і підкуп стали ефективними інструментами у їхньому арсеналі, дозволяючи досягти перемоги без великих бойових втрат. Хоча для цього знадобився деякий час, щоб усвідомити це.⁵⁸

Друга Пунічна війна (218–201 рр. до н.е.) була одним із найбільш масштабних і тривалих конфліктів між Римською республікою і Карфагеном.

⁵⁸ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

Сицилія мала стратегічне значення через своє розташування в центрі Середземного моря, що робило її важливим пунктом для контролю над морськими шляхами і військовими операціями.

На початку війни Карфаген мав сильні позиції на Сицилії, зокрема у місті Сіракузи, яке було їхнім головним союзником. Римляни ж контролювали західну частину острова після закінчення першої Пунічної війни.

Обидві сторони використовували дипломатичні засоби для залучення на свій бік місцевих правителів і міст. Римляни намагалися переконати місцевих правителів у вигідності союзу з Римом, обіцяючи їм захист і гарні умови торгівлі. Карфагеняни робили те ж саме, але часто використовували підкуп і шантаж, щоб зберегти свою владу.

Римляни активно вербували місцевих жителів і знатних родин, щоб підірвати вплив Карфагену на острові. Одним із найвідоміших випадків було вербування Епікіда і Гіппократа, братів з Сиракуз, які спочатку підтримували Карфаген, але були завербовані римлянами для проведення підіривних дій.

Шпигунська діяльність була важливим аспектом боротьби за Сицилію. Римляни використовували своїх агентів для збору інформації про плани карфагенян і їхніх союзників, що дозволяло їм планувати свої військові операції більш ефективно.

Римляни вдавалися до саботажу і підіривних дій, щоб послабити оборонні можливості Карфагену. Вони підірвали склади з провізією, руйнували мости і дороги, щоб ускладнити переміщення військ і постачання.

Одним із ключових моментів у боротьбі за Сицилію було захоплення Сіракуз. Після смерті Гієрона II, правителя Сіракуз, місто стало ареною для боротьби між про-римськими і про-карфагенськими силами. Римський консул Марцелл успішно обложив місто і захопив його в 212 році до н.е., що стало великим ударом для Карфагену.

Таємна боротьба за Сицилію під час другої Пунічної війни показує, наскільки важливими були агентурні методи у військових конфліктах античності. Дипломатичні інтриги, вербування місцевих жителів, шпигунство і саботаж дозволили римлянам здобути перемогу на стратегічно важливому острові без необхідності вести тривалі і виснажливі бойові дії.⁵⁹

Основними формами і методами збору інформації в Римській імперії були шпигунство, дипломатична розвідка, використання торговців, прикордонні та дорожні патрулі, а також інформатори з числа місцевих жителів і рабів. Шпигуни збирали дані про ворожі сили як всередині імперії, так і на території ворога, в той час як дипломати використовували підкуп і переконання для отримання секретної інформації. Торговці, завдяки своїм подорожам, збирали політичні та військові відомості, а патрулі контролювали кордони і дороги, відстежуючи пересування ворогів і забезпечуючи безпеку. Інформатори серед місцевого населення передавали важливі дані про підозрілі дії, що допомагало римлянам готуватися до можливих загроз. Приклади успішних агентурних операцій, такі як подвиг Муція Сцеволи, вбивство Віріата за допомогою зради та шпигунські дії під час Другої Пунічної війни.

3.2 Використання дипломатичних каналів

Дипломатичні канали також мали важливу роль у розвідувальній діяльності Римської імперії. Використання цих каналів дозволяє Імперії отримувати важливі повідомлення та впливати на рішення ворожих націй і людей.

Імперія вдало навчилася використати дипломатію для підкорення інших держав без військових дій. Наприклад, Пергам, квітуча малоазійська держава, була союзником Риму. Спочатку Рим передав Пергаму значні території після перемоги над селевкідським царем Антіохом III Великим. Однак, коли Пергам

⁵⁹ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

намагався розширити свої володіння, Рим цьому перешкодив, що призвело до повної залежності Пергаму від Риму. Згодом, після смерті царя Аттала III, римляни оголосили, що він заповів своє царство Риму

Римляни також використовували дипломатію для усунення небажаних правителів. Наприклад, під час Югуртинської війни римляни підтримали недолугого брата Югурти, Гауду, який залишався вірним Риму. Римляни змусили його віддати значну частину володінь та визнати незалежність гетулів, які стали союзниками Риму. Це ослабило Нумідію, і пізніше вона була перетворена на римську провінцію

Дипломати вміло маніпулювали захопленими в полон представниками чужоземної знаті. Вони використовували полонених для отримання інформації або для підриву морального духу ворога. Наприклад, після захоплення міста Тарент, римляни завербували місцевих жителів і командирів для підриву оборонних можливостей супротивника

Римляни часто надавали притулок вигнаним або скинутим іноземним царям, використовуючи їх як інструмент тиску на інші держави. Вигнані царі могли стати цінними союзниками, які допомагали римлянам у боротьбі проти своїх колишніх країн або використовувалися для легітимації римського панування на захоплених територіях.

Досліджуючи питання дипломатії можна зазначити принципи римської політики. Серед них можна зазначити "розділяй і володарюй" для ослаблення своїх ворогів, зокрема під час Пунічних війн проти Карфагену. Цей принцип являв собою намагання посварити між собою племена і держави, які могли б підтримати Карфаген. Вони використовували підкуп, обіцянки вигоди і військову допомогу, щоб змусити ці племена ворогувати одне з одним. Наприклад, під час другої Пунічної війни римляни підбурювали племена в Іспанії і Північній Африці проти Карфагену, обіцяючи їм незалежність або інші вигоди. Ця стратегія дозволила Риму ослабити підтримку Карфагену і

створити численні коаліції проти нього. Завдяки цьому зменшувалася кількість союзників Карфагену.

Також одним із методів був «об'єднуй і володарюй». Цей менш відомий, але не менш важливий принцип включав формування коаліцій. Тобто Римляни шукали союзників серед сусідніх племен і держав. Вони об'єднували їх навколо себе, обіцяючи захист і взаємовигідні відносини. У кожній війні, яку вів Рим, разом із римлянами проти їхніх ворогів билися війська які були об'єднані.⁶⁰

Дипломатичні відносини дозволяли отримувати важливу інформацію та впливати на рішення ворожих націй. Римляни вміло використовували цей канал для підкорення інших держав без військових дій, як це було з Пергамом, або для усунення небажаних правителів, як під час Югуртинської війни. Дипломати використовували полонених для отримання інформації або підриву морального духу ворога, а також надавали притулок вигнаним царям для тиску на інші держави. Основними принципами римської дипломатії були "розділяй і володарюй", що передбачало розкол ворогів, та "об'єднуй і володарюй", який полягав у формуванні коаліцій з сусідніми племенами і державами.

⁶⁰ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

РОЗДІЛ 4.

ПРОТИВНИКИ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: АГЕНТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РОЗВІДКА

4.1 Агентурна війна з барбарськими племенами

Війни варварських племен були складною та важливою частиною розвідувальної діяльності Імперії. Варварські племена становили постійну загрозу кордонам і імперським інтересам Риму. Розглядаючи основних ворогів із варварських племен, можна виділити наступних: Готи та Гуни, Алемани, Вандали, Алани та Схеви, Маркомани та Квади.

Готи та Гуни: Готи, які походили з територій сучасної Польщі, почали нападати на римські провінції у III столітті. Вони атакували чорноморські та егейські регіони, включаючи північну Грецію. Вони стали ще більш небезпечними після союзу з гунами, які пришвидшили їх міграцію на захід. Готи та гуни використовували швидкі й мобільні атаки, часто створюючи коаліції для збільшення своєї сили.⁶¹ Аларіх I відомий як вождь вестготів, який захопив Рим у 410 році. Аларіх використовував розвідку для планування своїх військових кампаній і нападів. Він активно працював зі своїми розвідниками для збирання інформації про римські оборонні позиції та слабкості в їхній обороні.⁶²

Аларіх активно залучав шпигунів, які мали доступ до римських військових та цивільних структур. Використання перебіжчиків, що були незадоволені римським управлінням, також було поширеним. Це дозволяло йому отримувати інформацію про внутрішні справи та плани римської армії.

⁶¹ N.S. Gill, 2024, How the Huns Driven Barbarian Invasions and Migrations, ThoughtCo. URL: <https://www.thoughtco.com/hun-driven-barbarian-invasions-and-migrations-118470>

⁶² Daily History, How Was Alaric Able to Sack Rome in AD 410, Daily History. URL: https://www.dailyhistory.org/How_Was_Alaric_Able_to_Sack_Rome_in_AD_410

Перебіжчики, які перейшли на бік вестготів, часто надавали цінну інформацію про внутрішні справи римської армії та її планів.

Готи під керівництвом Аларіха мали високу мобільність, що дозволяло їм швидко переміщатися і проводити розвідку на великій території. Вони часто здійснювали раптові напади і відступали, щоб зібрати інформацію про реакцію римських військ. Варварське плем'я активно використовувало кінноту, що дозволяло їм швидко переміщуватися і здійснювати раптові напади. Кіннота забезпечувала не лише швидкість, але й можливість проводити розвідку на великих відстанях.

Аларіх та його війська були добре обізнані з римською культурою і мовою, що полегшувало їм завдання з розвідки. Багато готів, як і сам Аларіх, служили в римській армії, що давало їм внутрішнє розуміння військових стратегій та оборонних структур. У ніч на 24 серпня 410 року повсталі раби, підпорядкований чиновник або якась інша невідома сторона тихо відчинили ворота Риму, щоб впустити вестготів. Вони розпочали триденний пограбування та руйнування, внаслідок чого Вічне Місто перетворилося на димлячу руїну.⁶³

Питання Алеманів є досить складною, адже багато інформації про це плем'я не так багато. Досліджуючи Алеманів то ця германська конфедерація племен почала свої вторгнення у 212 році під час правління імператора Каракалли. Вони утворили великі військові коаліції, включаючи Катти, Наристи, Гермундури та частину Семнонів, які чинили тиск на римські кордони. Алемани використовували свої знання про місцевість і стратегію швидких набігів для нападу на римські території⁶⁴

⁶³ Michael Kerrigan, Sack of Rome, 410, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Sack-of-Rome-410>

⁶⁴ World History Encyclopedia, 2013, Caracalla, World History Encyclopedia. URL: <https://www.worldhistory.org/Caracalla/>

Вандали, разом із союзними аланами та свевами, перетнули Рейн у 406 році, коли римська влада покинула ці території. Основною причиною перетину Рейну була військова слабкість Римської імперії на той час. Більшість римських військ було відправлено до Італії для боротьби з іншими варварськими групами, такими як вестготи та радогайси, що залишило галицькі території практично незахищеними.

Римська розвідка в цей період була обмежена через постійні зовнішні загрози. Хоча римляни мали певну інформацію про пересування варварських племен, їхні можливості швидко реагувати на загрози були обмежені через недостатню кількість військ і ресурсів у регіоні. Зокрема, римські агенти могли збирати інформацію про наміри та пересування варварських племен через мережу шпигунів і союзників серед інших варварських груп. Проте ефективність цих розвідданих часто знижувалася через швидкі зміни в ситуації на місцях та обмежені можливості для передачі інформації на великі відстані.^{65 66}

Пізніше вони вторглися у Піренейський півострів і захопили південну Іспанію, а в 429 році перетнули Гібралтар і завоювали Північну Африку, створивши свою столицю в Карфагені. У 429 році Гейзеріх прийняв рішення переправити своє військо до Північної Африки. Його запросив місцевий римський губернатор, який був незадоволений центральною владою і прагнув використати варварів для досягнення власних політичних цілей. Вандали швидко завоювали римські провінції в Північній Африці, а в 439 році захопили Карфаген, який став їхньою столицею.⁶⁷

⁶⁵ Omniatlas, 2010, Europe in 406 AD, Omniatlas. URL: <https://omniatlas.com/maps/europe/4061231/>

⁶⁶ Foundation for Medieval Genealogy, 2005, VANDALS, SUEVI, VISIGOTHS, Foundation for Medieval Genealogy. URL: <https://fmg.ac/Projects/MedLands/VANDALS,%20SUEVI,%20VISIGOTHS.htm>

⁶⁷ Andy Merrills, 2017, The Vandal Conquest of North Africa: The Origins of a Historiographical Persona, Journal of Ecclesiastical History.

Маркомани та Квади нападали на римські кордони у II і III століттях. Вони об'єднувалися у великі військові коаліції та використовували набіги і раптові атаки для завоювання нових територій. Маркомани, зокрема, стали великою загрозою під час Маркоманських воєн (166-189 рр.), змусивши Рим посилити оборону на північних кордонах.⁶⁸ Війни почалися в результаті руху великих племен, таких як Готи, що змушувало менш потужні племена просуватися на південь і захід до римських кордонів. Маркомани і Квади створили конфедерацію з іншими племенами, такими як Вандали і Сарматяни, для протидії Римській імперії.⁶⁹

Маркомани і Квади здійснювали рейдові напади на римські поселення і військові табори для збору інформації та деморалізації римлян. Під час таких нападів вони могли захоплювати полонених, які потім давали необхідну інформацію про римські військові плани та розташування. Ще одним із способів. Слід зазначити, що успіх таких рейдів залежав від гарної роботи дезінформаторів. Щоб ввести римлян в оману щодо своїх намірів і сил. Наприклад, вони могли поширювати фальшиві чутки про плани атаки в одному місці, в той час як справжній напад готувався в іншому.

Під час Маркоманських війн ці племена також використовували пропаганду, щоб деморалізувати римське населення та солдатів, поширюючи історії про свою непереможність і жорстокість. Наприклад, під час облоги Аквілейї в 170 році н.е., вони могли поширювати історії про свої попередні перемоги та знищення міст, щоб зломити опір римлян.⁷⁰

У II та III століттях маркомани та квади стали серйозною загрозою для Римської імперії, здійснюючи численні набіги на її кордони. Під час

⁶⁸ Paul Petit, Ramsay MacMullen. 2017, The Barbarian Invasions, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/ancient-Rome/The-barbarian-invasions>

⁶⁹ Imperium Romanum, 2021, Marcomannic Wars, Imperium Romanum. URL: <https://imperiumromanum.pl/en/wars/marcomannic-wars/>

⁷⁰ Paul Petit, Ramsay MacMullen. 2017, The Barbarian Invasions, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/ancient-Rome/The-barbarian-invasions>

Маркоманських воєн (166-189 рр.) ці племена об'єднувалися у військові коаліції, включаючи вандалів і сарматів, і використовували тактику раптових атак та рейдових нападів для завоювання нових територій. Їхні успіхи підсилювалися за рахунок розвідки, захоплення полонених та дезінформації, що вводило римлян в оману щодо справжніх намірів нападників. Пропаганда також грала важливу роль у деморалізації римського населення, поширюючи чутки про непереможність племен. Зокрема, під час облоги Аквілей в 170 році н.е. розповіді про попередні перемоги та жорстокість Маркоманів сприяли зниженню опору римлян.

4.2 Розвідка військових опонентів Риму

Агентурна розвідка в античному світі включала різноманітні методи збору інформації та впливу на супротивника. Використання таємних агентів було розповсюджено серед багатьох античних держав, і ці агенти виконували завдання як у ворожих державах, так і всередині власної країни для виявлення змовників та злочинців.

У тил супротивника часто засиляли перебіжчиків та добровольців, які могли говорити місцевою мовою і були одягнені у відповідний одяг. Їх завданням було зібрати інформацію, вчинити диверсії або підпали, а потім повернутися назад. Подібних агентів використовували як римляни, так і їхні супротивники, зокрема карфагеняни та перси

Карфаген

Карфаген був великим торговим і військовим містом-державою, розташованим у Північній Африці, на території сучасного Тунісу. Заснований у IX столітті до н.е. фінікійцями з міста Тір, Карфаген швидко розвинувся в потужний центр торгівлі та культури в Середземномор'ї. Основними причинами конфлікту між Карфагеном та Римом були територіальні амбіції та

контроль над торгівлею в Середземномор'ї. Обидві держави прагнули домінувати в регіоні, що призвело до зіткнення інтересів.⁷¹

Під час Другої Пунічної війни карфагеняни активно використовували агентів для збору інформації та диверсій у Римі. Один з таких агентів діяв у Римі протягом двох років, перш ніж його схопили та покарали.

Карфагеняни використовували різноманітні методи вербування агентів. До них входили перебіжчики, мешканці обложених міст та навіть римські солдати, які були завербовані або змушені служити Карфагену. Також використовувалися «стратегічні агенти», які діяли під чужими іменами і могли роками перебувати у ворожому тилу, передаючи цінну інформацію та здійснюючи диверсії.

Стратегічні агенти Карфагена, на відміну від звичайних шпигунів, мали ретельно розроблені легенди та могли діяти під чужими іменами роками у ворожому тилу. Вони займалися не лише збором інформації, але й здійснювали диверсії та замаху. Стратегічні агенти Карфагена також діяли у містах, що підтримували карфагенян, як-от Капуя. Римляни захопили це місто після довгої облоги завдяки тому, що змогли перехопити карфагенських агентів, направлених до Ганнібала. Донос допоміг римлянам у цьому завданні, що призвело до страти майже всіх членів міського сенату та активних прихильників карфагенян.⁷²

Карфаген був відомий своєю сильною морською потугою, що дозволяло йому ефективно проводити розвідку на морі. Ця діяльність була перевагою для збору інформації про ворогів та їхні рухи, а також для захисту своїх торгових шляхів. Карфагеняни використовували швидкі та маневрові кораблі для спостереження за ворогами. Ці кораблі могли швидко переміщатися вздовж

⁷¹ Jamil M. Abun-Nasr, Michael Brett. 2020, Carthaginian Supremacy, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/North-Africa/Carthaginian-supremacy>

⁷² Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

узбережжя та на великих відстанях, збираючи інформацію про розташування та рухи ворожих сил.

Для того щоб активно передавати інформацію вони використовували сигнальні системи. Це могли бути сигнальні вогні, димові сигнали або спеціальні прапори. Також слід зазначити, що армія мала стратегічно розташовані бази вздовж узбережжя, які служили пунктами збору та аналізу розвідувальних даних. Ці бази забезпечували зв'язок між розвідувальними кораблями та центральним командуванням у Карфагені.⁷³

Парфія

Парфія була головним суперником Риму на Сході від I століття до н.е. до початку III століття н.е. Парфяни, розташовані на території сучасних Іраку, Ірану, Кувейту, Туркменії та Азербайджану, контролювали важливі торгові шляхи між Заходом і Сходом, що робило їх привабливою метою для римлян.

Під час мирних перемовин між Римом і Парфією, сторони обмінювалися дарами. Одним з таких "дарів" була італійська рабиня на ім'я Формуса, яку Октавіан відправив парфянському царю Фраату IV. Ця рабиня згодом стала його наложницею, а потім і законною дружиною, народивши йому сина Фраатака.

Незважаючи на теоретичні сумніви щодо шпигунської діяльності Формуси, її вплив та успіх свідчать про ретельну підготовку та виконання завдань, характерних для агентів. Вона мала бути не тільки красивою, але й володіти мовами, знати звичаї, вміти привернути до себе увагу та маніпулювати політичними ситуаціями. Все це вказує на можливе агентурне навчання, яке вона могла отримати перед відправленням до Парфії.

Формуса, ймовірно, була впроваджена Римом з метою послаблення Парфії та забезпечення римського впливу. Її дії, які призвели до зміни політики Парфії на користь Риму, та успіхи у внутрішньополітичних інтригах

⁷³ Mark Cartwright, 2016, Carthaginian Army, World History Encyclopedia. URL: https://www.worldhistory.org/Carthaginian_Army/

свідчать про можливе шпигунське минуле. Після смерті Фраата IV, вона змогла утримувати владу разом зі своїм сином Фраатаком, що додатково підтверджує її високий рівень підготовки та впливовість.⁷⁴

Персія (Сасаніди)

Сасанідська Персія, яка існувала з 224 по 651 рр. н.е., була однією з найбільш могутніх і тривалих суперників Римської імперії. Вона прийшла на зміну Парфянській імперії і стала домінуючою силою на сході, що привело до тривалих і часто запеклих конфліктів з Римом.

Персія мала складну і розвинену систему розвідки, яка допомагала їм зберігати і зміцнювати свою владу та протистояти Риму. Одним із цікавих методів збору інформації відігравали релігійні діячі, або агенти.

У Сасанідській імперії релігійні діячі, такі як жерці та пророки, грали важливу роль у розвідувальній діяльності завдяки своєму впливу та широким соціальним зв'язкам. Вони могли збирати інформацію від своїх парафіян та відвідувачів храмів, а також під час релігійних церемоній та обрядів. Жерці, які часто мали доступ до вищих ешелонів влади, використовували свої знання для впливу на політичні та військові рішення. Пророки, що подорожували по імперії, могли передавати інформацію про настрої населення та потенційні загрози.

Релігійні діячі мали широкі контакти серед населення, що дозволяло їм збирати інформацію з різних джерел шляхом розмов або спостереження. Вони часто знали про настрої серед громадян, економічні умови та можливі загрози. Завдяки своєму авторитету, вони могли впливати на прийняття політичних рішень. Також передавали зібрану інформацію до владних структур, що дозволяло їм впливати на стратегічні плани та заходи безпеки.

Подібно до сучасного світу, релігійні діячі використовували свої проповіді та ритуали для впливу на суспільство. Вони могли поширювати

⁷⁴ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

вигідну для уряду інформацію та пропаганду, або ж придушувати небажані чутки та запобігати паніці серед населення.

Одним із методів збору інформації була військова розвідка. Тут слід зазначити про Сасанідську Кавалерію яка виконували розвідувальні завдання, патрулюючи кордони і спостерігаючи за ворожими переміщеннями. Військові патрулі постійно спостерігали за кордонами імперії, забезпечуючи раннє виявлення вторгнень та інших загроз.⁷⁵

Одним із методів розвідки були дипломатичні відносини з іншими державами, безпосередньо із Римською імперією. Враховуючи те, що дипломатія відбувалась на рівні високопосадовців, то сасаніди мали чудову змогу для збору розвідувальної інформації для своєї держави. Сюди може входити спостерігання за політичними та військовими подіями. Незважаючи на перевагу у вигляді цінної інформації, також було в пріоритеті ведення переговорів з римськими офіційними особами. Вони укладали договори, домовлялися про торгівлю та військові союзи. Під час таких переговорів дипломати могли отримувати вигідні позиції для своєї держави.

Дипломатичні місії Сасанідської імперії грали важливу роль не лише у веденні переговорів та укладанні угод, але й у поширенні пропаганди, яка була вигідна державі. Сасанідські дипломати використовували свої соціальні зв'язки з римськими політиками, військовими та іншими впливовими особами для поширення пропаганди. Вони встановлювали дружні стосунки і через ці зв'язки поширювали інформацію, яка мала на меті впливати на римську політику та громадську думку. Через це дипломати просували позитивний образ Сасанідської імперії, підкреслюючи її культурні досягнення, економічну міць та військову спроможність.

Враховуючи, що дипломати Сасанідської імперії могли знаходитись безпосередньо на території іншої держави, вони мали змогу і використовували

⁷⁵ Touraj Daryaee, 2013, «Sasanian Persia The Rise and Fall of an Empire», I.B. Tauris

це для поширення дезінформації, та чуток. Це могло включати в себе дезінформацію про внутрішню слабкість або проблеми в Римській імперії, також перебільшення масштабів внутрішніх конфліктів або економічних труднощів. А для підризу та дестабілізації ситуації в іншій державі використовували чулки.⁷⁶

Сасанідська Персія, що існувала з 224 по 651 рр. н.е., була одним із наймогутніших і тривалих суперників Римської імперії, зі складною системою розвідки. Релігійні діячі, такі як жерці та пророки, завдяки своєму впливу та широким соціальним зв'язкам, відігравали важливу роль у зборі інформації та поширенні пропаганди. Вони збирали відомості від своїх парафіян, відвідувачів храмів і під час релігійних обрядів, впливаючи на політичні та військові рішення. Військова розвідка, зокрема сасанідська кавалерія, патрулювала кордони і забезпечувала раннє виявлення загроз. Дипломатичні місії не лише вели переговори, але й використовували зв'язки з римськими політиками для поширення вигідної пропаганди та дезінформації, що мало на меті дестабілізацію ситуації в Римській імперії.

⁷⁶ Ilkka SYVÄNNE, 2016, «The Eyes and Ears: The Sasanian and Roman Spies ca. AD 222-450», HISTORIA I ŚWIAT

РОЗДІЛ 5.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ АГЕНТУРНОЇ РОЗВІДКИ НА ПОДІЇ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

5.1 Результати та наслідки розвідувальної діяльності

Агентурна розвідка завжди відігравала важливу роль у забезпеченні безпеки та стабільності держави. Це особливо актуально для Стародавнього Риму, де інформація була ключовим фактором у підтримці імперської влади та управлінні величезними територіями.

Насамперед гарним результатом розвідувальної діяльності це ефективність військових компаній. Наприклад, під час Другої Пунічної війни, римські розвідники забезпечували інформацію про плани та переміщення ворожих військ, що допомогло вчасно реагувати та приймати стратегічно важливі рішення.

Збір інформації про сили противника потрібно вважати основною частиною розвідувальної діяльності в Римській імперії. Розвідники, які входять на територію противника або вивчають сили противника поблизу кордону, мали завдання отримати детальну інформацію про чисельність, структуру, озброєння та тактику противника.

Слід зазначити що з гарними розвідданими покращувалась і стратегія та планування військових операцій, а саме розуміння розміру та структури ворожих сил дозволило Римській імперії ефективно планувати військові операції. Це вплигло на вибір стратегії ведення війни, тактичних прийомів і вибір місць битви.

Яскравим прикладом може бути «Війна між Римом і етруським містом Вейї» яка тривала з перервами майже 400 років, але вирішальний момент настав у 396 році до н.е., коли римський полководець Марк Фурій Камілл застосував нові методи для захоплення добре укріпленого міста. На основі

розвідданих про ворога було отримано інформацію стосовно підземні тунелі та слабо охоронювані ділянки укріплень. Ці тунелі використовувалися для постачання води до міста. Марк Фурій Камілл наказав своїм інженерам прокопати підземний тунель, який дозволив римським солдатам проникнути в місто. В цей же час основні сили римлян відволікали увагу захисників Вейїв біля міських стін. Після проникнення через тунель римські солдати відкрили ворота міста, що дозволило основним силам швидко увійти і захопити Вейї. Захоплення міста було настільки швидким і несподіваним, що жителі не встигли організувати ефективний захист.^{77 78}

Розвідувальна діяльність загалом відіграє значну роль у протидії внутрішнім загрозам, зокрема виявленні зрадників та потенційних внутрішніх загроз для Імперії. Завдяки ефективним розвідувальним заходам можна своєчасно вжити необхідних заходів для підтримання стабільності та безпеки держави.

У 509 році до н.е., відбулося Розкриття першої змови проти Римської республіки коли римляни вигнали свого останнього царя Тарквінія Гордого, він намагався повернути владу за допомогою змови. Ця безпосередньо змова була розкрита завдяки перехопленню таємного листування, що дозволило викрити змовників і запобігти поверненню царя до влади. Змова була розкрита завдяки перехопленню цих листів. Один з рабів, який дізнався про змову, повідомив про це римській владі. Його свідчення та перехоплені листи стали доказами змови, що дозволило сенату діяти рішуче. Раб був винагороджений за свою відданість: йому дарували свободу та виплатили грошову винагороду з державної скарбниці. Розкриття змови проти республіки було одним з перших великих успіхів римської розвідки. Це показало важливість

⁷⁷ Marc Hyden, 2023, Marcus Furius Camillus: Rome's Second Founder, Ancient Origins. URL: <https://www.ancient-origins.net/history-famous-people/marcus-furius-camillus-0019714>

⁷⁸ Patrick Lynch, 2017, Conquest: 7 Pivotal Battles That Shaped Early Rome, History Collection. URL: <https://historycollection.com/conquest-7-pivotal-battles-shaped-early-rome/>

перехоплення та аналізу ворожої кореспонденції для забезпечення безпеки держави.

Розвідувальні операції також мали великий вплив на дипломатію та зовнішні відносини з іншими державами. У 205 році до н.е., під час Другої Пунічної війни, римляни вирішили змінити свою тактику. Замість того, щоб поступово витіснити карфагенян з Італії, вони вирішили нанести удар по самому Карфагену. Цю кампанію очолив проконсул Публій Корнелій Сципіон. Перед висадкою римських військ в Африці, Сципіон надіслав дипломатичну місію до Карфагену. Амбасадори мали на меті укласти вигідні союзи та вести перемовини, але вони також виконували розвідувальні завдання. Вони збирали інформацію про розташування ворожих військ, фортифікаційні споруди та настрої місцевого населення.

Зібрані амбасадорами відомості виявилися надзвичайно цінними для Сципіона. Завдяки цим даним, він зміг підготуватися до битви і спланувати свої дії з урахуванням слабких місць ворога. Зокрема, Сципіон дізнався про розташування таборів карфагенян та їхніх союзників-нумідійців, що дозволило йому провести несподівану нічну атаку. Завдяки розвідданим, римляни змогли непомітно підійти до таборів і підпалити їх. Це спричинило паніку серед ворогів і призвело до їхнього розгрому.

Служба розвідки також бере участь у контррозвідці та забезпечує безпеку Імперії. Розвідувальні операції, які виявляли і запобігали ворожим агентам і внутрішнім загрозам, були ключовими для підтримки безпеки Імперії. Виявлення агентів часто відбувалося через перехоплення їхнього листування або закодованих повідомлень. Це дозволяло дізнаватися про їхні плани і контакти та наміри.

Одним із найвідоміших прикладів використання перехоплених листів було розгром армії карфагенського полководця Гасдрубала. У 207 році до н.е. Гасдрубал відправився з Іспанії до Італії з великим військом. З'єднання його

армії з армією його брата Ганнібала могло стати серйозною загрозою для Риму. Однак римляни перехопили листа Гасдрубала до Ганнібала, в якому описувалося місце і час зустрічі їхніх армій. Завдяки цій інформації, римські консули Гай Клавдій Нерон і Марк Лівій змогли напасти на армію Гасдрубала біля річки Метавр і знищити її. Це було вирішальною перемогою, яка запобігла об'єднанню двох армій і значно послабила карфагенян.⁷⁹

Одним із яскравим прикладом можуть слугувати спеціальні методи перевірки. Вегетій, стверджував, що коли в таборі з'являється підозра на наявність ворожого шпигуна, всім солдатам наказують повернутися до своїх наметів. Оскільки розташування у таборі було організоване за підрозділами, шпигун, не маючи свого місця, негайно виявлявся. Часто ворожими шпигунами ставали колишні дезертири, які добре знали внутрішні порядки римських таборів. Але навіть вони не могли сховатися під час загальної перевірки, оскільки не мали належного місця у розташуванні табору.⁸⁰

5.2 Вплив розвідки на важливі події та рішення в історії Римської імперії

У 310 році до нашої ери римське військо під керівництвом консула Квінта Фабія Максима зіткнулося з труднощами під час просування через густий і непрохідний Цимінійський ліс. Цей ліс був відомий як місце сховища етрусських військ. Зрозумівши, що без належної розвідки римляни не зможуть успішно пройти через цей ліс і здобути перемогу, Квінт Фабій Максим вирішив провести розвідувальну операцію.

Квінт Фабій Максим доручив своєму братові, Цезону Фабію, виконати розвідувальне завдання. Цезон Фабій був обраний для цієї місії через те, що

⁷⁹ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

⁸⁰ Flavius Vegetius Renatus, 2021, The Military Institutions of the Romans, Archive.org. URL: <https://archive.org/details/flavius-vegetius-renatus-flavius-vegetius-renatus-the-military-institutions-of-t/page/n41/mode/2up>

він добре знав етрусську мову. Переодягнувшись етруском, Цезон проникнув у Цимінійський ліс. Йому вдалося пройти ліс наскрізь і виявити, що умбри Камерти, які мешкали в лісі, не були вороже налаштовані до римлян. Навпаки, вони були готові укласти з римлянами союз.

Ця успішна розвідувальна операція дозволила римлянам отримати важливу інформацію про стан ворога і знайти союзників серед умбрів Камертів. Укладений союз послабив етрусську армію і значно покращив стратегічне положення римлян. Отримавши підтримку умбрів, римляни змогли безперешкодно пройти через Цимінійський ліс, уникнувши засідок та атак з боку етрусків.

Завдяки цій вдалій операції розвідки, римляни здобули важливу перемогу над етрусками, розбивши їхню армію. Цей успіх не лише продемонстрував ефективність римської розвідки, але й підкреслив значення агентурної роботи та встановлення союзницьких відносин для досягнення військових цілей.⁸¹

Карфаген відігравав важливу роль у наданні інформації про державу та її військові наміри. Зокрема, розвідка допомогла Римській імперії підготуватися до Другої Пунічної війни та призвела до перемоги Риму⁸².

Пунічні війни є одним із найяскравіших прикладів важливої ролі розвідки в історії Римської імперії. Друга Пунічна війна (218-201 рр. до н. е.) мала особливе значення в історії Риму, оскільки розвідка виявилася вирішальною для успіху Риму. Головним суперником Римської республіки була Карфагенська держава на чолі з видатним військовим стратегом Ганнібалом Балко. Завдяки римській розвідці були отримані важливі відомості про плани та дії Ганнібала.

⁸¹ Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

⁸² Alan K. Bowman, Garnsey P., Rathbone D. (2000). The Cambridge Ancient History. Cambridge: Cambridge University Press.

Розвідка виявила, що Ганнібал планував перевести свою армію через Альпи та зненацька атакувати Рим. Розвідники надали важливу інформацію про кількість війська, розташування, стан доріг та можливі маршрути. Маючи цю інформацію, Рим міг підготувати свій захист і розробити стратегію, щоб вчасно протистояти Ганнібалу⁸³.

У результаті розвідка допомогла Римській імперії вжити відповідних заходів і перемогти Ганнібала під Каннами (216 р. до н. е.). Друга Пунічна війна завершилася перемогою римлян, здебільшого завдяки розвідці.⁸⁴

У 91 році до нашої ери в Італії почалася Союзницька війна, в якій більшість народів Італії повстали проти римського панування, прагнучи або повалити владу Риму, або домогтися рівних прав. У цьому конфлікті римський полководець Квінт Цепіон зіткнувся з великими труднощами через впровадження ворожої агентури.

Полководець союзників Веттій Скатон зумів упровадити в римське військо ворожого агента — свого полководця Квінта Попедія. Під виглядом перебіжчика, Попедій з'явився до Цепіона і приніс йому заставу у вигляді двох молодих рабів та позолочених і посріблених свинцевих пластинок, яких він видавав за своїх синів. Попедій умовив Цепіона виступити з військом і захопити табір, що залишився без начальника.

Цепіон дав себе умовити і, вирушивши за вказівками Попедія, потрапив у засідку. Коли римські війська наблизилися до місця засідки, Попедій з пагорба дав сигнал, і вороги швидко атакували. У результаті армія Цепіона зазнала нищівної поразки, а сам полководець і багато його солдатів загинули.

Ця подія продемонструвала ризики, пов'язані з проникненням ворожих агентів у римські війська, і наголосила на важливості контррозвідки та

⁸³ Goldsworthy A. (2000). *Roman Warfare*. London: Cassell.

⁸⁴ Austin, N. J. E., & Rankov, N. B., 1995, "Exploratio: Military & Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople," Routledge

ретельної перевірки перебіжчиків і агентів. Недостатня пильність та надмірна довіра до агенту призвели до катастрофічних наслідків для римської армії.

Конфлікт між Октавіаном та Марком Антонієм, що завершився битвою при Акції, є однією з найважливіших подій в історії Римської імперії. Після вбивства Юлія Цезаря у 44 році до н.е., почалась боротьба за владу між його спадкоємцями та прихильниками. Октавіан, прийнятий син Цезаря, Марк Антоній, його вірний соратник, та Лепід утворили Другий Тріумвірат, який мав на меті боротися з вбивцями Цезаря і відновити порядок у Римі. Однак, між ними швидко почались конфлікти за вплив та владу.

До 32 року до н.е. відносини між Октавіаном та Антонієм погіршилися до точки відкритої війни. Октавіан, використовуючи пропаганду, звинувачував Антонія у зраді римських цінностей та співпраці з чужоземною царицею. Антоній і Клеопатра зібрали великий флот, щоб протистояти Октавіану.

Битва при Акції відбулась 2 вересня 31 року до н.е. біля західного узбережжя Греції. Октавіан, керуючи своїм флотом під командуванням Марка Віпсанія Агріппи, зумів перекрити шляхи постачання і примусити флот Антонія до вирішальної морської битви. Інформація про пересування військ і стратегічні плани Антонія, яку здобували агенти Октавіана, значно допомогла у цій перемозі.⁸⁵ Луцій Мунацій Планк -відомий тим, що перейшов на сторону Октавіана перед битвою при Акції. Він був наближеним до Марка Антонія і мав доступ до стратегічної інформації, яку він передав Октавіану. Його зрада значно ослабила позиції Антонія.⁸⁶

Перемога при Акції стала вирішальною для Октавіана. Вона завершила громадянську війну і позбавила його останніх значних конкурентів. Після цієї

⁸⁵ The Editors of Encyclopædia Britannica, 2024, Battle of Actium, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Actium-ancient-Roman-history>

⁸⁶ Joshua J. Mark, 2019, Battle of Actium, World History Encyclopedia. URL: https://www.worldhistory.org/Battle_of_Actium/

битви Октавіан став єдиним володарем Риму і прийняв титул Августа, першого імператора Римської імперії. Це знаменувало кінець Римської республіки і початок імператорського періоду, що тривав понад чотири століття.⁸⁷

Історичні події, описані в цьому розділі, демонструють вирішальну роль розвідки та агентурної роботи в досягненні військових успіхів і забезпеченні безпеки держави. Від розвідки римлян під час просування через Цимінійський ліс до стратегічної інформації, здобутої перед битвою при Акції, ці приклади підкреслюють важливість збору і аналізу інформації про ворога. Успішні розвідувальні операції дозволяли Риму укладати союзницькі відносини, підготуватися до атак та ефективно реагувати на загрози, що в результаті забезпечувало перемоги у війнах і зміцнювало політичну владу.

⁸⁷ William McLaughlin, Guest Author, 2016, Battle of Actium: Agrippa's Victory, Octavian's Glory, War History Online. URL: <https://www.warhistoryonline.com/ancient-history/battle-actium-agrippas-victory-octavians-glory.html>

ВИСНОВКИ

Розвідка завжди була ключовим елементом військової та політичної стратегії. Вона дозволяла виявляти наміри ворогів, оцінювати їхні сили та планувати відповідні дії. У стародавньому світі, зокрема в Римській імперії, розвідка мала вирішальне значення для забезпечення безпеки держави та ефективного управління. Хоча сучасні технології значно розширили можливості розвідки, людський фактор залишається критично важливим. Агентурна розвідка забезпечує доступ до інформації, яка недоступна через технічні засоби, зокрема через вербування інформаторів, підкуп, агентів-провокаторів тощо. Людські агенти здатні краще розуміти і інтерпретувати контекст ситуацій, ніж технічні засоби. Вони можуть враховувати нюанси культури, соціальні динаміки та інші аспекти, які складно або неможливо врахувати автоматизованими системами.

Основні методи агентурної розвідки, такі як вербування агентів, шпигунство, підкуп та інші, зберегли свою актуальність протягом тисячоліть. Римські розвідувальні органи, такі як фрументарії, спекулятори та агенти *in rebus*, демонстрували високу ефективність у зборі та аналізі інформації. Розвідувальні операції мали значний вплив на військові кампанії та політичні рішення. Наприклад, використання розвідки під час галльських воєн Гая Юлія Цезаря значно підвищило ефективність римських військ. Римляни активно використовували розвіддані для маніпуляції політичними ситуаціями та зміцнення свого впливу на міжнародній арені. Розвідка також сприяла виявленню змов та захисту імператора від внутрішніх загроз.

Римська розвідка була здебільшого ефективною, сприяючи багатьом військовим перемогам і політичним успіхам. Проте були й невдачі, зокрема через внутрішні змови та зради. Внутрішні конфлікти та політична нестабільність, включаючи часті зміни імператорів і боротьбу за владу,

призводили до дезорганізації всередині імперії, роблячи її вразливою до зовнішніх атак. Вороги Риму мали свої переваги. Вони використовували вищу мобільність і тактики, які часто заставляли римлян зненацька. Варварські племена мали інформацію про внутрішні конфлікти і слабкі місця римської армії, що дозволяло ефективніше планувати атаки. У деяких випадках вороги могли мобілізувати великі сили, що перевершували римські гарнізони на певних територіях. Деякі вороги також отримували підтримку від місцевого населення, яке було невдоволене римським правлінням або економічними умовами. Вивчення успіхів і невдач римської розвідки дозволяє винести важливі уроки для сучасних розвідувальних служб, зокрема щодо важливості ретельної перевірки інформації та забезпечення лояльності агентів.

Методи розвідки, які застосовували стародавні римляни та їхні супротивники, мали багато спільного. Обидві сторони розуміли важливість збору інформації і використовували схожі підходи для досягнення своїх військових і політичних цілей. Це свідчить про універсальність розвідувальних прийомів, які залишаються актуальними протягом століть.

Сучасні війни і конфлікти продовжують демонструвати важливість агентурної розвідки. Незалежно від розвитку технологій, здатність агентів отримувати критичну інформацію залишається незамінною. Використання агентурної розвідки дозволяє урядам і військовим структурам діяти з урахуванням реальних загроз та можливостей, що забезпечує більш точне планування і виконання стратегій.

Агентурна розвідка грає і продовжує грати важливу роль у будь-якій війні. Незважаючи на розвиток технічної сторони, жодна з її форм не може повністю замінити агентурну. Форми і методи залишаються такими ж, як і колись, що підкреслює їхню незамінність та ефективність у збиранні критично важливої інформації. Таким чином, агентурна розвідка зберігає свою ключову роль у забезпеченні безпеки та ефективного управління як у минулому, так і в

сучасності. Її методи та форми залишаються актуальними, підкреслюючи незамінність людського фактора у процесі збору та аналізу розвідувальної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alan K. Bowman, Garnsey P., Rathbone D. 2000. «The Cambridge Ancient History». Cambridge: Cambridge University Press.
2. al-Kanadi, Abu 'Esa, 2018, «The Secret World: A History of Intelligence,» Yale University Press
3. Allsopp, N. «The Secret History of Britain's Roman Roads»
4. Austin, N. J. E., & Rankov, N. B., 1995, "Exploratio: Military & Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople," Routledge.
5. Campbell B., Lawrence A. Tritle. 2013. «The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World». Oxford: Osprey Publishing.
6. Craig A. Doerter, «The Roman Spy»
7. Doyne Dawson, 1996, «The Legacy of War in the Classical World,» Oxford University Press
8. Duncan B Campbell. 2013. «The Rise of Imperial Rome AD 14-193 (Essential Histories)». Oxford: Osprey Publishing.
9. Encyclopaedia Britannica, 2024, «History of Postal Systems,» Britannica.
10. Erdkamp P. 2010. «A Companion to the Roman Army». WB; 1st edition
11. French, David H., 1981, «Roman Roads and Milestones of Asia Minor,» British Archaeological Reports
12. Goldsworthy A. 2011. «The Complete Roman Army (The Complete Series)». London: Thames & Hudson.
13. Goldsworthy A. 2016. «In the Name of Rome: The Men Who Won the Roman Empire». New Haven: Yale University Press.
14. Goldsworthy A. 2019. «Roman Warfare». New York: Basic Books.
15. Harriet I. Flower. 2014, «The Cambridge Companion to the Roman Republic» (Cambridge Companions to the Ancient World). Cambridge: Cambridge University Press.
16. Hill, S. M. "The Secret World of the Romans"

17. Ilkka SYVÄNNE, 2016, «The Eyes and Ears: The Sasanian and Roman Spies ca. AD 222-450», HISTORIA I ŚWIAT
18. Joey Williams, 2017, «The Archaeology of Roman Surveillance in the Central Alentejo, Portugal», California Classic Studies
19. Kelly, Christopher, 2004, «Ruling the Later Roman Empire,» Harvard University Press
20. Marc-Alain Ouaknin. «The Secrets of the Greek Alphabet: Discovering the Hidden Meanings of Everyday Words»
21. McLaughlin, Raoul, 2016, "The Roman Empire and the Silk Routes: The Ancient World Economy and the Empires of Parthia, Central Asia and Han China," Pen & Sword Books Ltd
22. Nardo D, 1994, «Greek and Roman Theater (World History Series)». Publisher: Lucent Books.
23. Sabin P., Hans van Wees, Whitby M, 2007, «The Cambridge History of Greek and Roman Warfare». Cambridge: Cambridge University Press.
24. Scullard H. H, 2002, «A History of the Roman World 753-146 BC». London: Routledge.
25. Smith, John, 2010, "A Companion to the Archaeological Source," Wiley-Blackwell
26. Taylor D, 2016, «Roman Empire at War: A Compendium of Roman Battles from 31 B.C. to A.D. 565». Barnsley: Pen and Sword Military.
27. Thomas, A. J. McKeown. «Roman Spies and Imperial Espionage»
28. Toner J., 2013. «Roman Disasters». Cambridge: Polity.
29. Touraj Daryaee, 2013, «Sasanian Persia The Rise and Fall of an Empire», I.B. Tauris
30. Townley, K. «Spying in Ancient Rome»
31. W. W. BUCKLAND, M.A. 1908, «The Roman Law of Slavery», Cambridge University Press.
32. Дмитренко В, 2018, «Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників». Львів: Кальварія.

33. Aleksa, 2023, "Cursus Publicus: The Ingenious Postal System of the Roman Empire," Ancient Origins . URL: <https://www.ancient-origins.net/history/cursus-publicus-0019780>
34. Andy Merrills, 2017, The Vandal Conquest of North Africa: The Origins of a Historiographical Persona, Journal of Ecclesiastical History. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-ecclesiastical-history/article/abs/vandal-conquest-of-north-africa-the-origins-of-a-historiographical-persona/88B8A503C6FAADDE3742C8FF616C12DA>
35. Breen, Clairissa D., "Espionage in Ancient Egypt," JRank. URL: https://reference.jrank.org/security/Espionage_in_Ancient_Egypt.html
36. Britton, Peter, 2024, "History of China," TimeMaps. URL: <https://timemaps.com/?s=China>
37. Byzantine Military, 2018, "Military and Government Couriers in the Roman Empire," Byzantine Military Blog. URL: <https://byzantinemilitary.blogspot.com/2018/07/military-and-government-couriers-in.html>
38. Carboni, Tiziana, 2019, "Review of A History of the Roman Equestrian Order," Bryn Mawr Classical Review. URL: <https://bmcr.brynmawr.edu/2019/2019.10.16>
39. Cartwright, Mark, 2013, "Slavery in the Roman World," World History Encyclopedia. URL: <https://www.worldhistory.org/article/629/slavery-in-the-roman-world/>
40. Crisis of the Third Century. RomanHistory.org. URL: <https://romanhistory.org/cultures/crisis-of-the-third-century>
41. Daily History, How Was Alaric Able to Sack Rome in AD 410, Daily History. URL: https://www.dailyhistory.org/How_Was_Alaric_Able_to_Sack_Rome_in_AD_410
42. Encyclopaedia Britannica, 2024, "Eques," Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/eques>

43. Encyclopaedia Britannica, 2024, "History of Postal Systems," Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/postal-system/History>
- Vučković, Aleksa, 2023, "Cursus Publicus: The Ingenious Postal System of the Roman Empire," Ancient Origins . URL: <https://www.ancient-origins.net/history/cursus-publicus-0019780>
44. Eugene Nielsen, 2024, Shadows of the Empire: Espionage in Ancient Rome, Spotter Up. URL: <https://spotterup.com/shadows-of-the-empire-espionage-in-ancient-rome/>
45. Flavius Vegetius Renatus, 2021, The Military Institutions of the Romans, Archive.org. URL: <https://archive.org/details/flavius-vegetius-renatus-flavius-vegetius-renatus-the-military-institutions-of-t/page/n41/mode/2up>
46. Foundation for Medieval Genealogy, 2005, VANDALS, SUEVI, VISIGOTHS, Foundation for Medieval Genealogy. URL: <https://fmg.ac/Projects/MedLands/VANDALS,%20SUEVI,%20VISIGOTHS.htm>
47. Imperium Romanum, 2020, Known and Unknown Marcomannic Wars: Miracle of Rain and Lightning Miracle from 173 CE, Imperium Romanum. URL: <https://imperiumromanum.pl/en/article/known-and-unknown-marcomannic-wars-miracle-of-rain-and-lightning-miracle-from-173-ce/>
48. Imperium Romanum, 2021, Marcomannic Wars, Imperium Romanum. URL: <https://imperiumromanum.pl/en/wars/marcomannic-wars/>
49. Imperium Romanum, 2024, Aquilifer, Imperium Romanum. URL: <https://imperiumromanum.pl/en/roman-army/units-of-roman-army/signifer/aquilifer/>
50. Imperium Romanum, Exploratores and Speculatores. URL: <https://imperiumromanum.pl/en/roman-army/units-of-roman-army/exploratores-and-speculatores/>
51. Infogalactic, 2016, "Tres militiae," Infogalactic. URL: https://infogalactic.com/info/Tres_militiae

52. Jamil M. Abun-Nasr, Michael Brett. 2020, Carthaginian Supremacy, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/North-Africa/Carthaginian-supremacy>
53. Jane Sancinito, 2024, Reputation of the Roman Merchant, University of Pennsylvania. URL: <https://anch.sas.upenn.edu/news/new-publication-jane-sancinito-reputation-roman-merchant-2024>
54. Jared Krebsbach, Eric Lambrecht. (2018) "What Role Did Inflation Play in the Collapse of the Roman Empire," DailyHistory.org URL: https://www.dailyhistory.org/What_Role_Did_Inflation_Play_in_the_Collapse_of_the_Roman_Empire
55. Joshua J. Mark, 2019, Battle of Actium, World History Encyclopedia. URL: https://www.worldhistory.org/Battle_of_Actium/
56. Lolos, Leigh, 2023, "Frumentarii: The Secret Service of Rome," WorldAtlas. URL: <https://www.worldatlas.com/ancient-world/frumentarii-the-secret-service-of-rome.html>
57. Marc Hyden, 2023, Marcus Furius Camillus: Rome's Second Founder, Ancient Origins. URL: <https://www.ancient-origins.net/history-famous-people/marcus-furius-camillus-0019714>
58. Mark Cartwright, 2016, Carthaginian Army, World History Encyclopedia. URL: https://www.worldhistory.org/Carthaginian_Army/
59. Michael Kerrigan, Sack of Rome, 410, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Sack-of-Rome-410>
60. Mitchell, Stephen, 2014, "A History of the Later Roman Empire, AD 284-641," Oxford University Press. URL: <https://academic.oup.com/book/9102>
61. Morgan, Len, 2022, "Rome's 'Secret Agents'," Tastes of History. URL: <https://www.tastesofhistory.co.uk/post/rome-s-secret-agents>
62. N.S. Gill, 2024, How the Huns Driven Barbarian Invasions and Migrations, ThoughtCo. URL: <https://www.thoughtco.com/hun-driven-barbarian-invasions-and-migrations-118470>

- 63.N.S. Gill. How the Huns Driven Barbarian Invasions and Migrations, ThoughtCo. URL: <https://www.thoughtco.com/hun-driven-barbarian-invasions-and-migrations-118470>
- 64.Omniatlas, 2010, Europe in 406 AD, Omniatlas. URL: <https://omniatlas.com/maps/europe/4061231/>
- 65.Omniatlas, 2024, Europe in 429 AD, Omniatlas. URL: <https://omniatlas.com/maps/europe/4290513/>
- 66.Patrick Lynch, 2017, Conquest: 7 Pivotal Battles That Shaped Early Rome, History Collection. URL: <https://historycollection.com/conquest-7-pivotal-battles-shaped-early-rome/>
- 67.Paul Petit, Ramsay MacMullen. 2017, The Barbarian Invasions, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/ancient-Rome/The-barbarian-invasions>
- 68.Rerum Romanarum, 2019, "Fustuarium," Rerum Romanarum. URL: https://www.rerumromanarum.com/2019/12/fustuarium_22.html
- 69.Tatiana Valente, 2024, Roman Legion: The Organization of the Roman Military, The Collector. URL: <https://www.thecollector.com/roman-legion-military-ranks/>
- 70.The Editors of Encyclopædia Britannica, 2024, Battle of Actium, Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Actium-ancient-Roman-history>
- 71.University of Strathclyde, 2010, Vegetius: De Re Militari, University of Strathclyde. URL: <https://www.strath.ac.uk/professionalservices/library/researchrevise/collections/archivesspecialcollections/items/vegetiusderemilitari>
- 72.Vučković, Aleksa, 2023, "Frumentarii - The Roman Emperor's Eyes and Ears," Ancient Origins. URL: <https://www.ancient-origins.net/history-famous-people/frumentarii-0018021>

73. Wasson, Donald L., 2018, "Fall of the Western Roman Empire," World History Encyclopedia. URL: <https://www.worldhistory.org/article/835/fall-of-the-western-roman-empire/>
74. Wikiwand, 2024, "Equites equo publico," Wikiwand. URL: https://www.wikiwand.com/en/Equites_equo_publico
75. William McLaughlin, Guest Author, 2016, Battle of Actium: Agrippa's Victory, Octavian's Glory, War History Online. URL: <https://www.warhistoryonline.com/ancient-history/battle-actium-agrippas-victory-octavians-glory.html>
76. World History Encyclopedia, 2013, Caracalla, World History Encyclopedia. URL: <https://www.worldhistory.org/Caracalla/>